Agencija za elektroničke medije
Agency for Electronic Media

PREPORUKE ZA ZAŠTITU DJECE I SIGURNO KORIŠTENJE ELEKTRONIČKIH MEDIJA

Zagreb, rujan 2016.

SADRŽAJ

1. UVOD 1

2. NAČELA 3

2.1. Zaštita djece i adolescenata 3

2.2. Uloga roditelja 3

2.3. Uloga i odgovornost medija 4

3. PREGLED ZNANSTVENIH SPOZNAJA 5

3.1. Znanstvene spoznaje o utjecaju audiovizualnih sadržaja na razvoj djece i adolescenata 5

3.2. Čimbenici i učinci medijskih sadržaja na djecu 5

3.3. Kako mediji utječu na djecu? 6

3.4. Kako djeca razlikuju medijski prostor od stvarnosti? 7

3.5. Na koja područja razvoja i funkcioniranja djece i adolescenata djeluju mediji? 8

3.5.1. Mediji i dječji emocionalni razvoj 8

3.5.2. Mediji i djetetovo društveno ponašanje 9

3.5.3. Mediji i djetetov misaoni razvoj 9

3.5.4. Mediji, dječji moralni razvoj i percepcija svijeta 10

3.5.5. Mediji i dječji tjelesni i spolni razvoj, zdravlje i slika tijela 10

3.5.6. Mediji, dijete i obitelj 11

4. ODREĐIVANJE ŠTETNOSTI AUDIOVIZUALNIH SADRŽAJA 12

5. SMJERNICE ZA KLASIFIKACIJU POTENCIJALNO ŠTETNIH AUDIOVIZUALNIH SADRŽAJA ZA DJECU I MLADE 13

5.1. SADRŽAJI KOJI PRIKAZUJU NASILJE 14

5.1.1. Kako se definira nasilno ponašanje? 14

5.1.2. Zašto su nasilni sadržaji štetni za djecu? 15

5.1.3. Koje značajke nasilnih sadržaja pojačavaju negativne učinke? 16

5.1.4. Koja su djeca posebno osjetljiva na nasilje u medijima? 17

5.1.5. Smjernice za razvrstavanje nasilnih i zastrašujućih sadržaja 17

5.2. SEKSUALNI I SEKSUALIZIRANI SADRŽAJI 20

5.2.1. Nagost 21

5.2.2. Seksualizirani sadržaji 21

5.2.3. Seksualno eksplicitni sadržaji 22

5.2.4. Smjernice za razvrstavanje seksualnih sadržaja 22

5.3. SADRŽAJI KOJI PRIKAZUJU RIZIČNA PONAŠANJA I KONZUMACIJU SREDSTAVA KOJA MOGU IZAZVATI OVISNOST 23

5.3.1. Alkohol, duhan i psihoaktivne tvari 23

5.3.2. Smjernice za razvrstavanje sadržaja u kojima je prikazana uporaba duhana, lijekova, alkohola i droga 24

5.4. KOCKANJE, KLAĐENJE I IGRE NA SREĆU 25

5.4.1. Smjernice za razvrstavanje sadržaja koji se bave klađenjem i kockanjem 25

5.5. OKULTNI I PARANORMALNI SADRŽAJI 26

5.5.1. Smjernice za razvrstavanje sadržaja koji se bavi okultnim i paranormalnim 26

5.6. STEREOTIPIZIRANJE I DISKRIMINACIJA 27

5.6.1. Smjernice za razvrstavanje sadržaja koji promiču kult tijela, stereotipiziranje i diskriminirajuće ponašanje 28

5.7. REALITY EMISIJE I PROGRAMI ZA OTKRIVANJE TALENATA 29

5.7.1. Smjernice za razvrstavanje reality programa 30

5.8. OGLAŠAVANJE I TRŽIŠNE KOMUNIKACIJE 30

5.8.1. Smjernice za emitiranje oglasnih poruka 31

6. PREPORUKE ZA UREDNIKE I MEDIJSKE DJELATNIKE 33

7. PREPORUKE ZA RODITELJE 37

7.1. Preventivni roditeljski postupci 37

7.2. Roditeljski nadzor nad korištenjem medijskih platformi 38

7.3. Aktivno roditeljsko posredovanje u korištenju medijskih platformi 40

8. PREPORUKE ZA EDUKATORE 42

9. POGOVOR 45

10. LITERATURA 46

1. UVOD

Djeca i mladi žive i odrastaju okruženi brojnim medijima putem kojih dolaze u dodir s raznovrsnim medijskim sadržajima, informiraju se i komuniciraju. Mediji snažno utječu na društvena ponašanja, formiranje i prenošenje vrijednosti, oblikovanje životnih stilova, stavova i identiteta. U današnjem konvergentnom globalnom medijskom svijetu, svijetu beskonačne ponude stalno dostupnih raznovrsnih audio i audiovizualnih sadržaja, zaštita djece i adolescenata od potencijalno štetnih sadržaja sve je teža zadaća. Zakonskim i regulativnim odredbama može se pomoći i pridonijeti u zaštiti od neprimjerenih i potencijalno štetnih medijskih sadržaja mlađe djece, koja medijske sadržaje mahom koriste preko klasičnih elektroničkih medija i u društvu roditelja i staratelja. Međutim, brojna inozemna i domaća istraživanja ukazuju da djeca starija od dvanaest godina audiovizualne sadržaje znatno više koriste, najčešće bez ikakvog nadzora, preko drugih medijskih platformi koje su u blažem ili nikakvom regulativnom režimu. Stoga medijska pismenost, odnosno sposobnost kritičkog vrednovanja medijskih poruka, danas nije samo važna, već je možda i ključna pismenost i vještina za razvoj i odrastanje djece u medijski posredovanom svijetu. Edukacija i podizanje razine medijske pismenosti i djece i roditelja najbolji su način za zaštitu maloljetnika od potencijalno štetnih medijskih sadržaja.

Agencija za elektroničke medije kontinuirano radi na promicanju važnosti medijske pismenosti te se ovaj dokument može gledati i kao dio tih napora. Preporuke donosi Vijeće za elektroničke medije i radi provedbe Pravilnika o zaštiti maloljetnika u elektroničkim medijima, kako bi ponajprije pomoglo svim adresatima Pravilnika (pružatelji medijskih usluga televizije, radija, usluga na zahtjev i elektroničkih publikacija) u ispunjavanju propisanih obveza. S obzirom na takav položaj u regulativnom sustavu, a uvažavajući i njihov sadržaj, ulogu i adresate, pojmovi i izrazi koji su korišteni u ovom tekstu imaju (uvijek kada je to primjenjivo) ono značenje koje im daju Zakon o elektroničkim medijima, Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama (AVMSD), odnosno koriste se u svom standardnom značenju u medijskom pravu.

U ovom dokumentu nisu razrađivane smjernice za kategorizaciju sadržaja s elementima koji su Zakonom o elektroničkim medijima ionako zabranjeni za emitiranje, poput poticanja, pogodovanja i širenja mržnje ili diskriminacije po bilo kojoj osnovi te veličanja ideja totalitarnih režima, kao i objavljivanje pornografije ili priloga koji vrijeđaju dostojanstvo čovjeka, jer se takvi medijski sadržaji prosuđuju prema zakonskim odredbama koje vrijede za takvu vrstu sadržaja.

Odgovornost za emitirani program kao i za klasifikaciju audio i audiovizualnih sadržaja imaju pružatelji medijskih usluga, koji su obavezni prije emitiranja sami provjeriti sve sadržaje i klasificirati ih na odgovarajući način, a u skladu s odredbama Zakona o elektroničkim medijima, Pravilnika o zaštiti maloljetnika u elektroničkim medijima te korištenjem smjernica ovih Preporuka, koje bi im trebale pomoći u radu. Također, Preporuke bi trebale pomoći i roditeljima u odabiru primjerenog audiovizualnog sadržaja i medijskom obrazovanju njihove djece, kao i sudionicima u obrazovnom procesu u kreiranju nastave i obrazovnih sadržaja i alata. U samom početku dokument donosi načela i pregled znanstvenih spoznaja na temelju kojih je nastao.

Premda se Konvencijom o pravima djeteta dijete određuje kao osoba mlađa od 18 godina, velike razvojne razlike između pojedinih dobi zahtijevaju razlikovanje djece (do 12 godina ili do puberteta) i adolescenata (od 12 do 18 godina). Kod izrade ovih Preporuka usmjerili smo se na nekoliko razvojnih razdoblja: rano djetinjstvo ili predškolska dob (od treće do šeste godine), srednje djetinjstvo (od sedme do jedanaeste), rana adolescencija (12 - 14) i kasna adolescencija (15 – 18).

Ovaj dokument može poslužiti ne samo kao koristan savjetodavan priručnik već i kao poticaj za daljnje rasprave, u kojima bi sudjelovali svi zainteresirani, od roditelja do medijskih djelatnika. Takve razgovore, radije nego unaprijed formulirane sudove i gotova rješenja, držimo nužnim kako bismo djeci i mladima pomogli da postanu odgovorni građani u sve više medijski i tehnički posredovanom i globaliziranom svijetu.

2. NAČELA

2.1. Zaštita djece i adolescenata

Dokument polazi od obveze uređenih društava da djeci i adolescentima osiguraju uvjete u kojima će oni moći ostvariti sve svoje potencijale. Uloga institucija je na sustavan način pomagati roditeljima i drugima koji skrbe o djeci u njihovim svakodnevnim naporima da djeci i mladim ljudima omoguće što sigurniju, poticajniju i zdraviju razvojnu okolinu. Imajući u vidu kako danas tu razvojnu okolinu u velikoj mjeri oblikuju elektronički mediji, nužno je kontinuirano praćenje i analiza primjerenosti medijskih sadržaja kojima su djeca izložena. Temeljni cilj ovog dokumenta je pružiti preporuke za oblikovanje, kategorizaciju i uporabu medijskih sadržaja kako bi se osigurala što kvalitetnija razvojna okolina djece i adolescenata koji odrastaju u Hrvatskoj. Djeca i mladi ljudi nisu puki konzumenti medijskih poruka ili odgojni objekti, već subjekti koji aktivno biraju medijske sadržaje te njihovim prenošenjem i interpretacijom kreiraju nove poruke. Stoga je poticanje kritičkog promišljanja medijskih slika života i svijeta kod djece i adolescenata barem jednako važno kao i zalaganje za minimiziranje i eliminaciju neprimjerenih medijskih sadržaja. Nužan preduvjet za stvaranje samostalne i individualne kritičke pozicije djece i adolescenata upravo je razvoj medijske pismenosti, vještine i alata koji omogućuju shvaćanje i analizu medijskih poruka, odnosno smanjuju rizik nekritičkog preuzimanja sadržaja društveno upitnih vrijednosti. Umijeće - kako kritički čitati i interpretirati medijske poruke – danas je prvenstveno potrebno roditeljima i odgajateljima, kako bi djeci i mladima pomogli u razvijanju otvorenog, aktivnog i kritičkog stava prema medijima i medijskim sadržajima. Jačanje medijske pismenosti potrebno je i samim medijskim djelatnicima, urednicima i novinarima, za samoosnaživanje vlastitog profesionalnog položaja, posebice u kontekstu snažne tržišne utakmice kojoj su danas izloženi mediji te za lakše prepoznavanje vlastite društvene važnosti i odgovornosti, a time i golemog utjecaja koji medijski proizvodi imaju na djecu i mlade, ali i na cijelo društvo.

2.2. Uloga roditelja

Roditelji su primarni i najvažniji odgajatelji svoje djece. Usprkos najboljim željama, složenost života u suvremenim društvima i svakodnevna opterećenost drugim ulogama i odgovornostima otežava odgojnu ulogu roditelja. Komunikacija djece i adolescenata s odraslima dobrim je dijelom zamijenjena korištenjem medijskih sadržaja na različitim platformama i raspravama s vršnjacima na društvenim mrežama, vrlo često bez kritičkog uvida roditelja. Sve veća i lakša dostupnost raznorodnih informacija i sadržaja među djecom i mladima otvara dodatne dileme oko kojih se mnogi roditelji imaju potrebu konzultirati sa stručnjacima. S druge strane, djeca i mladi imaju pravo na pristup informacijama i audiovizualnim medijskim djelima koje će im na prikladan i razvojno primjeren način prikazati svijet i različite aspekte vlastitog razvoja. Imajući sve to u vidu, ovaj dokument nastoji pomoći roditeljima, skrbnicima te profesionalnim odgajateljima u brizi za djecu i maloljetnike u svijetu koji se sve brže mijenja, oblikujući pritom nove prilike i rizike. Specifične preporuke navedene u tekstu, temeljene na dostupnim znanstvenim uvidima, valja ponajviše shvatiti kao smjernice za promišljanje o optimalnoj roditeljskoj brizi i podršci u medijskom odrastanju njihove djece, odnosno korištenju i razumijevanju medijskih sadržaja. Kvalitetna komunikacija, uzajamno povjerenje, dogovor oko pravila i prisan odnos

djece i roditelja najbolji su zaštitni čimbenici od mnogih pa tako i medijskih nepovoljnih utjecaja na dječji razvoj.

2.3. Uloga i odgovornost medija

Povećana dostupnost medijskih sadržaja kroz brojne nove platforme i društvene mreže, čini elektroničke medije sveprisutnima u životu djece i adolescenata. Stoga se povećava i odgovornost medijskih djelatnika te istodobno usložnjava donošenje odluka koje mogu utjecati na razvoj, zdravlje i dobrobit djece i adolescenata. Upravo je odgovornost medija za vlastitu društvenu ulogu česta tema kritičkih osvrta u kojima se mediji kritiziraju da djeci i adolescentima, kao poželjne vrijednosti prenose nasilno ponašanje, materijalizam, predrasude, da potiču stereotipe i nameću ideale ljepote umjesto poticanja radoznalosti, otvorenosti i želje za znanjem. Imajući u vidu potencijalnu napetost između komercijalnih i društveno vrijednih projekata ili sadržaja, koju nije uvijek moguće izbjeći, vjerujemo da medijskim djelatnicima mogu biti od koristi ovdje navedene preporuke i kriteriji vezani za donošenje odluka o programima i sadržajima koji mogu biti potencijalno štetni, poglavito kada je riječ o maloljetnim osobama. Medijski djelatnici trebaju biti svjesni svoje velike društvene odgovornosti te svojim radom pridonositi društvenoj dobrobiti.

S obzirom na regulativni kontekst ovih Preporuka, one se najvećim dijelom bave potencijalno štetnim medijskim učincima. Pri tome ne zaboravljamo pozitivnu ulogu elektroničkih medija i njihov značaj u obrazovanju, odgoju, kulturi, umjetnosti i razvoju samog društva. Od svojih je početaka medij filma korišten za društveno korisne svrhe, kao što je obrazovanje[1] i informiranje, a ubrzo je nakon svog nastanka prepoznat i kao dio sustava umjetnosti,[2] usporediv s glazbom, kazalištem ili književnošću. Stoga se film veoma brzo pridružio pisanom i ostalim starijim medijima komunikacije u zadovoljavanju temeljnih čovjekovih potreba, zbog kojih se kultura i posreduje medijima.[3] Daljnjim razvojem audiovizualnih umjetnosti – televizije, videa, a potom i digitalnih medija, prostor društvenog djelovanja pokretnih slika postao je još širi i važniji. Zbog toga medijski djelatnici trebaju poštovati i procjenjivati i posebne karakteristike i umjetnički učinak i utjecaj filmova i drugih audiovizualnih djela nastalih na različitim tehnološkim platformama. Pokretne slike od iznimne su važnosti za formiranje opće kulture (i popularne i visoke), a film, kao i televizijske dramske serije (i ostali oblici audiovizualnog izražavanja) i danas imaju posebno mjesto, djelujući i kroz razne komunikacijske kanale.[4]

[1] usp. Peterson, 2013, Škrabalo, 1998, Majcen, 2001.
[2] usp. Peterlić, 1995. i 2008.
[3] o medijima općenito i njihovom djelovanju u Hrvatskoj usp. Peruško, 2010.
[4] o složenom odnosu različitih medija u kulturi i umjetnosti usp. i Monaco, 2009. te Dalle Vache, 2012.

3. PREGLED ZNANSTVENIH SPOZNAJA

3.1. Znanstvene spoznaje o utjecaju audiovizualnih sadržaja na razvoj djece i adolescenata

Znanstvena istraživanja pokazuju da elektronički mediji utječu na mnoge aspekte dječjeg razvoja i funkcioniranja i da taj utjecaj može biti poticajan, ali i štetan. Utjecaj medija odvija se na dva načina: izravno - djelovanjem na djecu kao korisnike i primatelje medijskih sadržaja i neizravno – djelovanjem na osobe koje su značajne za djecu te na društveno i kulturno okružje u kojem dijete živi. Snaga djelovanja medija na djecu i mlade ovisi o medijskim sadržajima koje dijete koristi, o području psihofizičkog razvoja djeteta kao i o stupnju toga razvoja, ali i o brojnim drugim čimbenicima koji mogu ublažiti ili pojačati negativno ili pozitivno djelovanje medijskih sadržaja. Učinci medijskih sadržaja ovise o interakciji brojnih dječjih osobina i karakteristika (npr. razvojne dobi i spola, preko temperamenta i ličnosti pa sve do karakteristika njegove okoline kao što su obiteljski i sociokulturni kontekst u kojem se koriste medijskim sadržajima) i samih karakteristika medijskih sadržaja (vrsta sadržaja, način prikazivanja sadržaja, količina i učestalost konzumiranja sadržaja i sl.). Znanstvena istraživanja medijskih utjecaja na djecu vrlo su brojna, no većina njih su korelacijska istraživanja provedena u točno određenom vremenskom razdoblju te stoga njihove rezultate treba uzimati s oprezom. Rastući broj istraživanja u kojima se skupina djece ili adolescenata prati određeno vrijeme (tzv. longitudinalna istraživanja) omogućuju pouzdanije uvide o razvojnom utjecaju medija.

3.2. Čimbenici i učinci medijskih sadržaja na djecu

Učinak medija nije jednak na sve mlade gledatelje jer postoje čimbenici koji pojačavaju ili smanjuju njihov utjecaj, odnosno koji ga moderiraju. Tako, primjerice, gledanje nekih sadržaja može negativno djelovati na dijete mlađe dobi, dječake i djecu određenih karakteristika i iz određene društvene okoline, dok na drugu djecu isti ti sadržaji ne moraju imati negativan utjecaj. Pri razmatranju utjecaja medija na djecu trebamo uzeti u obzir razvojne osobine djeteta, svrhu i obilježja medijskih sadržaja kojem je dijete izloženo i djetetovo društveno i obiteljsko okružje.[5] Ovdje ćemo navesti primjere nekih čimbenika iz prve i treće skupine, dok će kasnije biti riječ o karakteristikama medijskih sadržaja koji mogu mijenjati snagu njihovih utjecaja po djecu i mlade.

Glavni čimbenik djetetovih karakteristika je njegova dob koja okvirno pokazuje djetetov stupanj psihofizičkog razvoja (okvirno jer nisu sva djeca iste dobi jednako razvijena). Naime, djeca različite dobi, odnosno razvojnog stupnja, na različit način interpretiraju i doživljavaju svijet oko sebe pa tako i medijske sadržaje. Tako, primjerice, nasilni medijski sadržaji mogu imati najveći negativan učinak na djecu predškolske dobi, jer ona još uvijek uče kako upravljati svojim osjećajima i ponašanjem, a također i teže razlikuju stvarnost od fikcije. Starija su djeca otpornija na takve sadržaje jer su već usvojila određene vještine upravljanja vlastitim ponašanjem kao i društvene norme koje pritom treba poštivati.

[5] Anderson i sur., 2003.

Neka istraživanja pokazuju kako spol djeteta može utjecati na učinke medija, dok druga to ne potvrđuju. Tako je, primjerice, utvrđeno kako pojačana izloženost nasilju u medijima tijekom djetinjstva može potencijalno utjecati na neizravnu agresivnost kod žena u odrasloj dobi (vrijeđanje, isključivanje iz društva, ogovaranje i sl.), dok kod muškaraca u odrasloj sobi može utjecati na tjelesnu agresivnost.[6] Međutim, isto je tako utvrđeno da prosječna veličina, odnosno snaga, učinka medija na djecu različitog spola uglavnom nije različita.[7] Od ostalih dječjih karakteristika ispitivane su i različite dječje osobine i sposobnosti koje im omogućuju da mijenjaju odnose između nasilnih medijskih sadržaja i ponašanja, poput djetetove inteligencije, percepcije realnosti sadržaja te stupnja identifikacije s likovima koji prenose određenu poruku.[8] Kada se djeci sadržaj čini realističnim, oni obraćaju više pažnje na njega i ulažu više misaonog napora da ga prerade te se više s njim identificiraju. Stoga nasilni sadržaji mogu imati jači učinak na djecu koja ih smatraju stvarnim i mogućim, a zastrašujući sadržaj ima slabiji učinak ako ga djeca drže nestvarnim i nemogućim. Kada se djeca identificiraju s medijskim modelima, onda i lakše usvajaju njihova ponašanja i osjećaju veću empatiju za njih (npr. ako je u vijestima riječ o žrtvi koja je dijete i istog spola kao i oni, dijete će se više s njom identificirati i jače uplašiti nego ako se radi o žrtvi koja je odrasla osoba ili dijete suprotnog spola).

Značajke socioekonomskog statusa, poput obrazovanja roditelja, zanimanja i prihoda djetetove obitelji, također mogu oblikovati veličinu i smjer utjecaja medija. Primjerice, djeca nižeg socioekonomskog statusa u pravilu više gledaju televiziju nego djeca višeg statusa pa mogu biti više izložena i neprimjerenim sadržajima. Razlog za to može biti činjenica da njihovi roditelji nemaju sredstava da im omoguće bavljenje drugim slobodnim aktivnostima. Također, obrazovaniji roditelji češće aktivno komentiraju sadržaje i kritički se odnose prema njima i time smanjuju učinke nekih potencijalno štetnih sadržaja po djecu.[9]

3.3. Kako mediji utječu na djecu?

Ne postoji jedinstveno i jednostavno objašnjenje načina i puteva kojima mediji utječu na djecu i mlade. Prema kultivacijskoj teoriji mediji postupno oblikuju pogled na svijet jer ga prikazuju na određeni način – tako, primjerice, prikazivanjem većinom negativnih događaja u medijima djeca mogu steći sliku svijeta kao opasnog i zlog.[10] Prema tom shvaćanju mediji sudjeluju u djetetovoj socijalizaciji. Socijalizacija je dugotrajan i složen proces u kojem dijete u interakciji s društvenom okolinom razvija, oblikuje, uči i usvaja vrijednosti, uvjerenja, stavove, ponašanja, navike i običaje društva u kojem živi. Djetinjstvo je razdoblje najintenzivnije socijalizacije, a najvažniji socijalizacijski činitelji su obitelj, vršnjaci, škola i društvena zajednica čiji su dio i masovni mediji. Socijalizacija se odvija na dva načina. Prvi način su procesi izravnog poučavanja pri čemu roditelji, odgojitelji, nastavnici i drugi nagrađuju djetetova poželjna, a ignoriraju ili kažnjavaju djetetova nepoželjna ponašanja. Drugi način na koji se odvija socijalizacija jesu procesi socijalnog učenja ili učenja po modelu pri čemu djeca usvajaju ponašanja gledajući, preuzimajući i imitirajući ponašanja modela.

[6] Huesmann i sur., 2003.
[7] Paick i Comstock, 1994.
[8] Anderson i sur., 2003.
[9] Anderson i sur., 2003.
[10] Bryant i Oliver, 2009.

Teorija socijalnog učenja[11] opisuje kako modeli osim stvarnih osoba mogu biti i osobe, filmski i animirani likovi iz medija. Učenje po modelu odvija se obraćanjem pažnje na ponašanja modela i na posljedice koje one izazivaju. Djeca su posebno sklona oponašati ona ponašanja za koja su modeli nagrađeni ili za koja nisu kažnjeni, dok će ponašanja za koje je model kažnjen vjerojatno zapamtiti, ali ih neće sama izvoditi bojeći se negativnih posljedica takvog ponašanja. Najčešće, djeca će obraćati pažnju i učiti ponašanja od onih modela koji su dobri, snažni, moćni, lijepi ili slični njima samima.[12]

Djeca u medijima ne uče samo pojedinačna ponašanja nego i čitave scenarije ponašanja u različitim prilikama. Kada se dijete nađe u prilici koju prije nije iskusilo u stvarnom životu, a koja odgovara onoj za koje je iz medija naučilo scenarij, ono ga može upotrijebiti.[13] Primjerice, izloženost nasilnim načinima rješavanja međuvršnjačkih sukoba u medijima može dovesti do stvaranja scenarija koje dijete primjenjuje kada se samo nađe u konfliktnoj situaciji. Još jedan mehanizam djelovanja medija na djecu i mlade sastoji se u tome da česta nekritička izloženost neprimjerenim sadržajima poput nasilja ili diskriminacije može dovesti do smanjenja djetetove osjetljivosti na nasilje i diskriminaciju u stvarnom životu.[14] Konačno, medijski sadržaji mogu negativno djelovati na djecu i mlade tako da djeluju na njihove emocije pa će ih uznemiriti i izazvati osjećaje straha, tjeskobe, nesigurnosti, nezaštićenosti ili pak osjećaje manje vrijednosti, nedostatnosti ili neprilagođenosti.

Novije teorije uporabe medija naglašavaju kako gledatelji nisu pasivni u konzumaciji medija nego ovisno o svojim karakteristikama i potrebama biraju one medijske sadržaje koji će ih zadovoljiti – primjerice, dijete koje je plašljivo preferirat će filmove u kojima likovi prevladavaju svoje strahove i pobjeđuju snažnije od sebe. Neki autori drže kako mladi koriste medije za samo-socijalizaciju tj. za identifikaciju kulture adolescenata, za učenje kako se suočavati s pojedinim životnim prilikama kao i za izgradnju vlastitog identiteta, a ne samo za zabavu i traženje uzbuđenja.[15]

3.4. Kako djeca razlikuju medijski prostor od stvarnosti?

Za razliku od informacija iz stvarnosti, informacije koje dijete dobiva audiovizualnim sadržajima posredovane su uređajem i premda imaju neke značajke slične stvarnosti kao što su slike i zvukovi, djeci nedostaju brojne značajke stvarnosti kao što su mirisi, okusi ili taktilni doživljaji. Stoga dijete misaonim naporom treba uspostaviti odnos dvodimenzionalne i/ili stereoskopske slike, omeđene ekranom, sa stvarnošću. Obrada sadržaja sa zaslona televizora ili nekog drugog medija zahtjevna je misaona aktivnost za koju je potrebno angažirati i usmjeriti pažnju, perceptivne procese i više misaone procese kojima će si dijete tumačiti viđene sadržaje.[16] Pri tome razlika između stvarnosti i fikcije nije jednoznačna ni u medijskim sadržajima te se može govoriti o kontinuumu sadržaja od potpuno stvarnih (npr. vijesti), preko mogućih (film s realističnom pričom koja se može dogoditi) do, u potpunosti,

[11] Bandura, 2001.
[12] Bandura, 1986.
[13] Huesman, 2003.
[14] Strasburger i Donnerstein, 1999.
[15] Arnett, 1995.
[16] Anderson i Hanson, 2010.

izmišljenih sadržaja (npr. film s magičnim bićima). Djeca do treće godine vjeruju kako je audiovizualni sadržaj zapravo prozor u svijet i sve ono što je prikazano drže stvarnim. Oko pete godine, razvojem logičkog mišljenja, djeca mogu razlikovati programe poput vijesti od sadržaja koji prikazuju fikciju. Međutim, to razlikovanje nije potpuno i ono se postupno usavršava s djetetovim misaonim razvojem i iskustvom u korištenju medija sve do 12. ili 13. godine života.[17] Napredak u razlikovanju stvarnosti od fikcije događa se s djetetovim misaonim razvojem (jer se razvija apstraktno mišljenje) i stjecanjem iskustva gledanjem različitih medijskih sadržaja. Čini se da je glavni kriterij na koji se djeca, ali i odrasli, oslanjaju - mogućnost ili vjerojatnost da se neki događaj stvarno dogodio.[18]

Međutim, znanost još u potpunosti nije razjasnila kako to točno i na temelju čega djeca razlikuju stvarnost od fikcije te koji sve čimbenici doprinose većoj ili manjoj sklonosti brkanju toga. Jedan od značajnih čimbenika su i djetetove emocije vezane uz određeni sadržaj pa se tako sugerira da bi djeca zastrašujuće likove mogla pripisivati fantaziji kako bi se od njih zaštitila (posredujuća uloga negativnih emocija) ili, pak, da neugodne emocije poput straha mogu narušavati djetetovu mogućnost razlikovanja stvarnih i fikcijskih događaja i likova.[19]

3.5. Na koja područja razvoja i funkcioniranja djece i adolescenata djeluju mediji?

Mediji imaju širok raspon učinaka i utječu gotovo na sva područja funkcioniranja i razvoja djece i adolescenata. Treba naglasiti kako učinci dječje izloženosti medijima mogu biti povoljni i nepovoljni, no kako *Pravilnik o zaštiti maloljetnika u elektroničkim medijima* regulira zaštitu djece od nepovoljnih učinaka medijskih sadržaja, ovaj je pregled pretežno usmjeren na negativne učinke po dječji razvoj.

3.5.1. Mediji i dječji emocionalni razvoj

Neka istraživanja pokazuju kako djeca, osobito djevojčice, iz audiovizualnog sadržaja mogu učiti o emocijama (imenovati ih, prepoznavati emocionalne izraze lica, nositi se s njima) i o pokazivanju emocija u međuljudskim odnosima.[20] Osim tog povoljnog učinka, medijski sadržaji mogu izazvati i neugodne emocije. Većina djece doživi kratkoročne reakcije straha na neke medijske sadržaje, žale što su ih gledali ili se, pak, boje da bi se slične stvari mogle dogoditi i njima. Predškolsku i mlađu osnovnoškolsku djecu najviše straše likovi i događaji koji izgledaju i zvuče zastrašujuće (npr. duhovi, vještice, čudovišta), bez obzira na njihovu karakterizaciju koja čak može biti i pozitivna. Starija djeca (8 – 12 godina) više se boje scena koje prikazuju ranjavanje, nasilje i osobno stradanje, posebno onih za koje vjeruju da bi se mogle dogoditi u stvarnosti. Zato su djeca u toj dobi, ali i ona starija, posebno osjetljiva na zastrašujuće prizore iz informativnog programa.[21]

[17] Barr, Muentener i Garcia, 2007.
[18] Potter, 2013.
[19] Wooley, 1997.
[20] Halberstadt, Denham, & Dunsmore. (2001).
[21] Cantor i Nathanson, 1996.

3.5.2. Mediji i djetetovo društveno ponašanje

Učestalo i dugotrajno gledanje nasilnih sadržaja može povećati rizik agresivnog ponašanja, agresivnih misli i osjećaja[22] osobito kod dječaka, odnosno predškolske djece. Dugoročne posljedice nasilnih sadržaja najviše se mogu očitovati u smanjenoj ili pak povišenoj osjetljivosti na nasilje, u stjecanju uvjerenja da su nasilna ponašanja normalna i poželjna u rješavanju međuljudskih problema, kao i u razvoju gotovih obrazaca za nasilna ponašanja.[23]

No, treba naglasiti kako djeca iz audiovizualnih sadržaja usvajaju i socijalna ponašanja koja su pozitivna, poput pomaganja, pokazivanja suosjećanja i altruizma, da uviđaju različitosti među ljudima te uče biti tolerantna. Putem različitih audiovizualnih sadržaja i žanrova, od promidžbenih i propagandnih, preko animiranih do igranih, snažno se utječe i na razvoj rodnih uloga kod djece i to često na stereotipan način. Naime, žene i muškarci se često prikazuju na način koji podržava tradicionalne rodne stereotipe kako u ponašanju, razini aktivnosti, doživljavanju, tako i u stavovima.[24] Moguća opasnost takvog prikazivanja djevojčica i dječaka, muškaraca i žena za daljnji razvoj sastoji se u tome što u određenim okolnostima mogu utjecati na, primjerice, ustrajnost u učenju, na planove o školovanju, na odabir zanimanja i slično.

3.5.3. Mediji i djetetov misaoni razvoj

Korištenje audiovizualnih medijskih sadržaja veže se i uz pozitivne i uz negativne učinke za razvoj misaonih sposobnosti djece. Istraživanja dojenčadi i male djece pokazuju kako već samo uključen televizor u prostoriji u kojoj dijete boravi, igra se i komunicira, može imati negativne posljedice za njegovo učenje, pažnju i odnose s roditeljima. Rana povećana izloženost djece audiovizualnom sadržaju može se dovesti u vezu sa slabijim razvojem govora, lošijom spremnošću za školu i lošijim školskim uspjehom.[25] Neka istraživanja ukazuju da se pojačano korištenje audiovizualnih sadržaja, osobito kod male djece, može povezati sa slabijim razvojem misaonih procesa koji omogućuju da dijete planira svoje ponašanje, kontrolira ga i regulira ovisno o situaciji.[26] Pri tome posebno štetni mogu biti sadržaji koji se izmjenjuju velikom brzinom i onemogućuju dublje i temeljitije procesiranje informacija. Međutim, kvalitetni dječji, obrazovni i dokumentarni programi mogu koristiti intelektualnom razvoju djece. Naime, obrazovni programi za djecu, posebno predškolsku, pokazali su se korisnima za učenje osnovnih pojmova i koncepata, osobito djece slabijeg socijalnog i ekonomskog položaja. Gledanje dokumentarnog programa u dječjoj dobi također je povezano s boljim školskim uspjehom.[27]

[22] Anderson i sur., 2003.
[23] Van der Molen, 2004.
[24] Signorielli, 1990.
[25] Bart i sur., 2010.
[26] Bart i sur., 2010.
[27] Rosengren i Windhal, 1989.

3.5.4. Mediji, dječji moralni razvoj i percepcija svijeta

Moralni razvoj djeteta odnosi se na promjene u djetetovom načinu razmišljanja, osjećanja i ponašanja o pravilima dobrog i lošeg ponašanja u odnosu prema drugim ljudima. Krajnji cilj moralnog razvoja je sposobnost i voljnost djeteta da prepoznaje moralna načela i pravila društva u kojem živi te da se drži moralnih standarda i ponaša u skladu s njima čak i onda kada za to nema vanjskih pritisaka (nagrada ili kazni). Moralnost se sastoji od moralnog rasuđivanja koje se razvija s misaonim razvojem djeteta, ali i moralnih osjećaja (krivnje ako ne čini dobro, ili ponosa ako čini dobro, suosjećanja i sl.), te moralnog ponašanja. Moralni razvoj djece, kao i njihovo sve bolje razumijevanje osjećaja drugih i njihovo rasuđivanje o dobru i zlu može biti usporeno povećanim izlaganjem nasilnim medijskim sadržajima. Međutim, kod utjecaja gledanja nasilnih sadržaja, presudna je posrednička uloga roditelja. Ako roditelji u odgoju objašnjavaju djetetu razloge za pravila i tumače posljedice njihova kršenja, potiču dvosmjernu komunikaciju, nadziru dijete, postavljaju dobno prikladne zahtjeve za brigom o sebi, samostalnošću i odgovornim ponašanjem njihova djeca uobičajeno manje gledaju nasilne sadržaje i imaju razvijenije moralno rasuđivanje (koje se temelji na razmatranju posljedica, ali i motiva koji su izazvali neko ponašanje). Djeca čiji roditelji u odgoju naglašavaju kontrolu (nameću se kao jedini, nepogrešivi i nedvojbeni autoriteti, strogo kažnjavaju dijete, ne uvažavaju djetetovo mišljenje i sl.), svoje moralne prosudbe češće temelje samo na veličini materijalnih posljedica ponašanja ili strahu od kazne, pa tako misle da je prihvatljivo svako ponašanje koje nije proizvelo veliku štetu, nije kažnjeno ili nije izričito zabranjeno.[28] Izloženost agresivnim medijskim sadržajima, osobito u informativnom programu utječe na djetetovu percepciju sigurnosti svijeta i naravi ljudi. Tako djeca koja više gledaju audiovizualne sadržaje, osobito vijesti, imaju dojam da je svijet opasnije mjesto i da postoji veća vjerojatnost da oni postanu žrtve nasilja nego što je to uistinu vjerojatno. Navedeni nalazi u skladu su s kultivacijskom teorijom utjecaja medija koja ističe da mediji oblikuju sliku svijeta koja može biti iskrivljena, ali koja za gledatelje postaje društvena stvarnost.[29]

3.5.5. Mediji i dječji tjelesni i spolni razvoj, zdravlje i slika tijela

Istraživanja su utvrdila povezanost količine gledanja audiovizualnih sadržaja u predškolskoj ili školskoj dobi i prekomjerne tjelesne težine u djetinjstvu, adolescenciji i odrasloj dobi. Prekomjerna tjelesna težina je, pak, povezana uz brojne zdravstvene tegobe.[30] Moguća objašnjenja navedene povezanosti temelje se na prekomjernom sjedenju i izostanku kretanja tijekom gledanja medijskih sadržaja, na povećanoj izloženosti oglasima za nezdravu hranu i pića te navikama jedenja tijekom gledanja, ali i na smanjeno vrijeme spavanja, koje je prema nekim istraživanjima povezano uz veći rizik od pretilosti.

Nadalje, mladi su u medijima izloženi i seksualnim ponašanjima filmskih junaka što se može povezati s rizikom preranog stupanja u seksualne odnose[31] i sa stvaranjem nerealističnih očekivanja o vlastitom seksualnom ponašanju i ponašanju njihovih budućih partnera.

[28] Krcmar i Vieira, 2005.
[29] Gerber i Gross, 1976.
[30] Henderson, 2007, Reilly i sur., 2005.
[31] npr. Hennessy i sur., 2009.

Također, filmski junaci često su prikazani u neodgovornom seksualno-zdravstvenom ponašanju i nekorištenju zaštite, kao što su neupotreba kondoma radi zaštite od spolnih bolesti ili radi kontracepcije, a što pruža loš uzor mladima.

Izloženost djece i adolescenata cigaretama, korištenju droga i pijenju alkoholnih pića u audiovizualnim sadržajima predstavlja rizične čimbenike za korištenje tih sredstava ovisnosti u stvarnom životu, posebice za inicijaciju u njihovo korištenje kao i za opijanje.[32] Treba imati na umu kako predstavljanje korištenja tih sredstava u humorističnom svjetlu može činiti djecu i mlade potencijalno sklonijima njihovom isprobavanju u stvarnom životu, jer može oslabiti argumente protiv njihovog konzumiranja i činiti ih legitimnim i zabavnim.[33]

Korištenje medijskih sadržaja jedan je od čimbenika koji utječe na stvaranje slike o vlastitome tijelu, što se osobito događa u pubertetu i adolescenciji. Mediji često nameću nerealne ideale ljepote prikazivanjem modela koji nastaju kao rezultat različitih računalnih programa, a čega većina djece nije svjesna. Prikaz i veličanje ljepote samo nekih oblika tijela i naglašavanje lijepog izgleda jedan je od činitelja stvaranja nerealističnih očekivanja o vlastitome izgledu koji pak može dovesti do nezadovoljstva vlastitim tijelom koje potiče djevojke, ali sve više i dječake i mladiće, na nezdrave postupke regulacije težine. Prema pojedinim istraživanjima[34] djeca već od šeste godine pokazuju nezadovoljstvo vlastitim izgledom. Postoje indicije da takvi medijski prikazi mogu imati ulogu u razvoju poremećaja u prehrani kao što su anoreksija i bulimija.

3.5.6. Mediji, dijete i obitelj

Zajedničko gledanje audiovizualnih sadržaja djece i roditelja može imati i pozitivne učinke na dinamiku obitelji ako se ono shvaća kao dobrovoljna skupna aktivnost tijekom koje se i komunicira. Međutim, uporaba audiovizualnih sadržaja kao sredstva za čuvanje i zabavljanje djeteta dok odrasli obavljaju druge poslove, premda je praktična, nije poželjna jer smanjuje izravne interakcije djece i roditelja. Za obiteljski život posebno je negativno gledanje audiovizualnih medijskih sadržaja za vrijeme obiteljskih obroka jer ono onemogućava mnogobrojne funkcije takvog okupljanja, kao što su održavanje obiteljske povezanosti, interakciju među članovima obitelji i djetetov osjećaj sigurnosti i pripadanja.[35]

Budući da su obiteljski život i odnosi česta tema mnogih igranih serija i filmova, ali i drugih programa u kojima se pokazuju neprimjereni obiteljski odnosi, takvi sadržaji snažno utječu i na sliku obitelji. Medijski sadržaji oblikuju djetetove ideje i stavove o tome kakva bi trebala biti idealna obitelj, kakav je obiteljski život poželjan, zanimljiv ili zabavan, pružaju primjere i ideje kako rješavati obiteljske sukobe i razmirice, prikazuju koje su vrste obitelji poželjne, kako tretirati pojedine članove obitelji itd. Mnogi medijski sadržaji prikazuju obiteljske probleme (posebno rastave) kao lako i brzo rješive, a interakciju među članovima obitelji prikazuju pretjerano idealiziranom, djecu suradljivijom s roditeljima nego što je u stvarnom životu i sl.

[32] McClure i sur., 2009.
[33] Strasburger i sur., 2012, Morgenstern i sur., 2011.
[34] Lowes, Tiggemann, 2003; Dittmar, Halliwell, Ive, 2006.
[35] Villegas, 2012.

4. ODREĐIVANJE ŠTETNOSTI AUDIOVIZUALNIH SADRŽAJA

Nije lako odrediti što je štetan sadržaj. Njegova se definicija ovdje oslanja na psihološke i razvojne karakteristike djece i maloljetnika kao osoba u razvoju. Stoga se može ustvrditi da su to sadržaji koji imaju stvarnu ili potencijalnu mogućnost da se dijete emocionalno uznemiri, uplaši, zbuni, dovede u fizičku ili kakvu drugu opasnost te se time naruši, spriječi ili preusmjeri njegov sveukupni razvoj ili neki njegov aspekt. Kod određivanja štetnosti audio i audiovizualnih sadržaja koristi se više kriterija od kojih su najvažnije sadržajne, vizualne i zvučne značajke medijskog sadržaja te karakteristike djece, osobito njihove razvojne dobi.

Uzimajući u obzir Zakon o elektroničkim medijima i Direktivu Europske komisije o Audiovizualnim medijskim uslugama (AVMS Direktiva) radijske i audiovizualne sadržaje prema potencijalnoj štetnosti možemo podijeliti u tri kategorije:

- *Neprimjereni sadržaji koji mogu ozbiljno štetiti razvoju djeteta*

  Zakon o elektroničkim medijima i *AVMS* Direktiva, bez definiranja značajki tih sadržaja, navode da u audiovizualnim ili radijskim programima nisu dozvoljeni sadržaji koji mogu ozbiljno ugroziti fizički, mentalni ili moralni razvoj maloljetnika, posebno oni koji uključuju pornografiju ili bezrazložno nasilje.

- *Sadržaji koji su vjerojatno štetni po razvoj djece određene dobi,* a mogu se prikazivati samo u određeno vrijeme ili pod određenim uvjetima (klasifikacijska oznaka i/ili tehnička zaštita) kada je manje vjerojatno da će ih djeca vidjeti ili pri čemu su ti sadržaji manje dostupni djeci ili su ti sadržaji označeni klasifikacijskim oznakom koja upozorava na potencijalnu štetnost za određenu dobnu skupinu.

  U *AVMS* Direktivi ne postoji zajednička definicija tih potencijalno štetnih sadržaja te se oni različito tumače u različitim zemljama Europske unije, dok dobar dio zemalja uopće niti ne definira te sadržaje.[36] Pravilnik o zaštititi maloljetnika u elektroničkim medijima[37] u takve sadržaje ubraja one s prizorima grubog tjelesnog i/ili verbalnog nasilja, zastrašujućih scena stradanja i ranjavanja, seksa i seksualnog iskorištavanja, vulgarnog rječnika i prizora, zloporabe duhana, alkohola, opijata, kockanja, klađenja i drugih prizora.

- *Sadržaji koji vjerojatno ne mogu naštetiti djeci i adolescentima* i koji ne utječu negativno na njihov razvoj su svi ostali sadržaji, a najlakše ih prepoznajemo jer ih većina djece uobičajeno susreće i u realnosti ili su neškodljivi jer su djeci predstavljeni na primjeren način.

[36] European Audiovisual Observatory, 2015

[37] Pravilnik o zaštititi maloljetnika u elektroničkim medijima, Narodne novine 28/15, 2015.

5. SMJERNICE ZA KLASIFIKACIJU POTENCIJALNO ŠTETNIH AUDIOVIZUALNIH SADRŽAJA ZA DJECU I MLADE

Temeljem Pravilnika o zaštiti maloljetnika u elektroničkim medijima[38] pružatelji medijskih usluga televizije moraju vizualnim grafičkim simbolima označiti programe za koje je vjerojatno da bi mogli narušiti fizički, mentalni ili moralni razvoj maloljetnika. Vizualni simboli su grafičke klasifikacijske oznake 12, 15 ili 18 u gornjem kutu ekrana. Ako se takvi programi emitiraju u kodiranom obliku, pružatelji medijske usluge obvezni su upozoriti na njih i neposredno prije početka programa emitirati vizualni klasifikacijski simbol.

Kategorija 18 podrazumijeva programe koji su namijenjeni za gledatelje starije od 18 godina i koji se ne smiju prikazivati od 7:00 do 23:00 sata. Pružatelji medijske usluge moraju osigurati da je ovakve programe za cijelo vrijeme njihova trajanja moguće prepoznati grafičkom oznakom prozirnog kruga s upisanom crvenom brojkom 18.

Kategorija 15 podrazumijeva programe namijenjene za gledatelje starije od 15 godina koji se ne smiju se prikazivati od 7:00 do 20:00 sati. Pružatelji medijske usluge dužni su osigurati da je ovakve programe za cijelo vrijeme njihova trajanja moguće prepoznati grafičkom oznakom prozirnog kruga s upisanom narančastom brojkom 15.

Programe koji nisu primjereni za osobe mlađe od 12 godina pružatelji medijskih usluga moraju za cijelo vrijeme njihova trajanja označiti grafičkom oznakom prozirnog kruga s upisanom zelenom brojkom 12. Također, prije takvih programa moraju objaviti zvučno upozorenje: „Program koji slijedi nije primjeren za osobe mlađe od 12 godina.“

Televizijske najave programa moraju biti primjerene vremenu emitiranja tih najava i ne smiju sadržavati scene neprimjerene za vrijeme emitiranja. Preporuča se pružateljima medijskih usluga da posebnu pažnju posvete sadržajima programskih najava koja se objavljuju tijekom dana, bez obzira najavljuju li se sadržaji označeni kategorijom 12 ili bez nje.

Pružatelji medijske usluge na zahtjev koji objavljuju potencijalno štetne sadržaje za maloljetnika obavezni su osigurati pisanu oznaku i klasifikacijski označiti ponudu u posebnom katalogu usluga, služeći se gore navedenim kategorijama.

Pružatelji medijske usluge radija moraju prije programa za koje je vjerojatno da bi mogli narušiti fizički, mentalni ili moralni razvoj maloljetnika objaviti zvučno te čitano upozorenje: „Program koji slijedi nije primjeren za osobe mlađe od 12/15/18 godina.“

Pružatelji elektroničkih publikacija obavezni su, temeljem Pravilnika o zaštiti maloljetnika, osigurati da se na naslovnoj stranici ne objavljuju neprimjerene slike ili sadržaji za koje je vjerojatno da bi mogli narušiti razvoj maloljetnika. Sadržaj koji nije primjeren osobama mlađima od 18 godina pružatelji elektroničkih publikacija moraju jasno označiti pisanim upozorenjem da sadržaj nije primjeren osobama mlađima od 18 godina.

[38] Pravilnik o zaštititi maloljetnika u elektroničkim medijima, Narodne novine 28/15, 2015.

Odluku o terminu prikazivanja i odgovarajućoj klasifikaciji sadržaja za koje je vjerojatno da bi mogli ugroziti fizički, psihički ili moralni razvoj djece i adolescenata, pružatelji medijskih usluga trebali bi donositi na temelju sljedećih elemenata i ponašanja u audio i audiovizualnim djelima: nasilja i posljedica nasilja, opasnog i štetnog ponašanja, zloporabe alkohola, duhana i droga, zastrašujućih sadržaja, neprimjerenog i vulgarnog jezika, nagosti i seksualnosti. Pri tome je potrebno vrednovati i kontekst u kojem se ovi elementi pojavljuju, kao i žanr i ciljanu publiku, odnosno radi li se npr. o obrazovnom, dokumentarnom, igranom ili žanrovskom (npr. humorističnom) kontekstu, kritičkoj obradi štetnog ponašanja ili ukazivanju na opasnost ili štetnost određenog ponašanja.[39]

Kod promišljanja klasifikacije pojedinog sadržaja preporuča se uzeti u obzir i umjetničku vrijednost djela, njegove estetske dosege, integritet i povijesni kontekst, imajući na umu da su audiovizualna djela važna za formiranje opće kulture i stvaranje temeljnih vrijednosti. Stoga treba procjenjivati i posebne karakteristike, umjetnički i obrazovni učinak i utjecaj audiovizualnih djela, te uzimati u obzir i kontekst vremenskog razdoblja koja djela prikazuju i obrađuju, kao i povijesni kontekst igranih sadržaja snimljenih prije širenja znanstvenih spoznaja o štetnosti pojedinih ponašanja.

Posebna se pažnja preporuča posvetiti određivanju vremena emitiranja sadržaja klasificiranih kategorijom 15, s obzirom na širok raspon mogućeg vremenskog emitiranja (od 20:00 do 6:59). Stoga se preporuča da se pri tome pomno uredнички razmotre svi čimbenici na temelju kojih se određuje klasifikacija, kao i umjetnički doseg određenog djela, a sve zavisno i od toga kako se program distribuira i kome je namijenjen. Naime, kod odlučivanja o klasifikaciji programa potrebno je osobitu pažnju posvetiti kako ciljanoj publici kojoj se medij obraća tako i onoj za koju je vjerojatno da će, s obzirom na način distribucije, medijsku platformu i vrijeme objavljivanja, pratiti te medijske sadržaje. Pojedini igrani sadržaji, iako nose klasifikacijsku oznaku 15, vjerojatno bi zbog npr. brojnijih scena snažnog fizičkog i verbalnog nasilja, vulgarnog jezika, korištenja opojnih sredstava i seksualiziranih sadržaja, pogodniji bili za emitiranje nakon 21 ili nakon 22 sata.

5.2. SADRŽAJI KOJI PRIKAZUJU NASILJE

5.2.1. Kako se definira nasilno ponašanje?

Agresivno je ono ponašanje koje je počinjeno s ciljem da nanese povredu ili štetu osobi prema kojoj je usmjereno. Prema svojem obliku iskazivanja agresivno ponašanje može biti tjelesno (izaziva tjelesnu ugrozu, bol ili povredu) i netjelesno (nema tjelesne posljedice). Netjelesno agresivno ponašanje može biti verbalno (vikanje, psovanje, vrijeđanje) i odnosno (ono koje narušava odnose osobe s njezinom društvenom okolinom poput ogovaranja, isključivanja iz društva, kritiziranja, širenja laži o nekome i sl.). Različiti oblici agresivnog ponašanja mogu biti korišteni da se počini nasilje kao ekstremni oblik agresivnog ponašanja, a koje se može javljati kao tjelesno, psihičko i seksualno. Psihičko nasilje odnosi se na ponašanja u kojima se nekoga ponižava, vrijeđa, straši, omalovažava, uhodi, prijeti mu se i

[39] Zečević, 2010.

slično, no postoji i nasilje prema neživim objektima tj. vandalizam.[40] Dobra definicija nasilnog ponašanja je da je ono „namjerno korištenje fizičke sile ili moći prema drugoj osobi, skupini ili društvenoj zajednici - kako u obliku prijetnje, tako i u obliku primjene – koje rezultira ili ima veliku vjerojatnost rezultirati ozljedama, smrću, psihičkom patnjom, narušenim razvojem ili uskraćenošću.[41]

5.2.2. Zašto su nasilni sadržaji štetni za djecu?

Na temelju brojnih istraživanja može se s velikom sigurnošću zaključiti kako izloženost nasilju u medijima uzrokuje povećanje vjerojatnosti pojave agresivnog ponašanja kod gledatelja.[42] To ne znači da je medijsko nasilje nužan i jedini dovoljan uvjet za pojavu nasilja. Ono se može javiti i bez gledanja nasilja u medijima, a ako se pojavi nakon pojačane izloženosti medijskom nasilju, onda su često, uz taj čimbenik, prisutni i drugi rizični čimbenici. Dakle, sama izloženost medijskom nasilju neće pretvoriti dobro funkcionirajuće dijete ili adolescenta normalnog razvoja u nasilnu osobu ili zlostavljača. Za to je potrebna prisutnost drugih čimbenika u životu tog djeteta, kao što su socijalna isključenost, neadekvatno roditeljstvo i drugi situacijski čimbenici. Također, treba naglasiti kako je najvažniji aspekt djelovanja medijskog nasilja na nasilje u stvarnom životu dugoročna kumulacija njegovih učinaka tijekom gledanja većeg broja nasilnog sadržaja tijekom duljeg razdoblja, često više godina.

Nasilni sadržaji potencijalno su štetni jer mogu imati sljedeće učinke po djecu:

- *Izazivaju tjelesnu pobuđenost i emocionalno uznemirenje*

  Gledanje nasilja dovodi do fizioloških reakcija kao što su ubrzani puls i disanje. Takva pobuđenost privremeno povećava mogućnost djetetovih agresivnih misli, osjećaja i scenarija ponašanja, a time raste vjerojatnost da dijete agresivno reagira. Nasilni sadržaji mogu izazvati i osjećaj nesigurnosti i straha za vlastitu dobrobit i dobrobit najbližih. Kod male djece najviše straha i uznemirenosti izazivaju vizualno uznemirujući sadržaji kao što su čudovišta ili prizori prirodnih i drugih katastrofa i prometnih nesreća i sl. Školska djeca počinju se bojati i zbog sadržaja koji ukazuju na stvarnu ili apstraktnu opasnost i bez prikazivanja zastrašujućih prizora.[43]

- *Uče djecu agresivnim ponašanjima i potiču na njihovu oponašanje*

  Oponašanje viđenog nasilnog ponašanja objašnjava se već opisanim mehanizmom socijalnog ili opservacijskog učenja.[44] Vjerojatnost da će dijete oponašati viđeno nasilno ponašanje ovisi o brojnim čimbenicima, a prvenstveno o opaženim posljedicama ponašanja modela. Ako je medijski junak nagrađen za agresivno ponašanje ili za njega nema nikakve negativne posljedice, vjerojatnost da će ga dijete

[40] Van der Molen, 2004.
[41] Dahlberg i Krug, 2002, str. 5.
[42] Bushman i Anderson, 2015.
[43] Cantor, 2001.
[44] Bandura, 1977.

i samo primijeniti veća je nego u slučaju kada je filmski junak kažnjen ili trpi neugodne posljedice zbog svoga nasilja.

- *Čine mlade gledatelje neosjetljivima na nasilje*

  Opetovanim i dugotrajnim izlaganjem agresivnim sadržajima dolazi do prirodnog procesa navikavanja koji se sastoji od toga da djeca postaju manje uznemirena kada opažaju nasilje kod drugih te mogu postati tolerantnija na nasilje i manje sklona reagirati s ciljem da ga spriječe ili prekinu.

5.2.3. Koje značajke nasilnih sadržaja pojačavaju negativne učinke?

Nasilje koje proizvode medijski modeli s kojima se djeca jako identificiraju jer su im slični ili im imponiraju, posebno se lako uči. Djeca su posebno prijemčiva na agresivna ponašanja pozitivnih likova jer se njihovo nasilje shvaća kao opravdano i legitimno i zbog toga što je prikazano kao opravdano (npr. iz osvete, obrane, opravdane ljutnje i sl.). Stoga štetno može biti nasilje i u glazbenim spotovima, posebice kada su negativni likovi u njima popularni glazbenici koji su uzori mnogoj djeci.[45] Posebno su opasni detaljni, sustavni i kronološki prikazi nasilja koje djeca lako mogu primijeniti u stvarnosti, kao i oni koji uključuju djeci dostupna sredstva kao što su kuhinjski noževi ili razni alati i zapaljive tekućine. Zvučni efekti nasilja, patnje i boli žrtve, krupni planovi, detalji lica i straha žrtve mogu smanjiti privlačnost ponašanja koje ih je izazvalo. Međutim, ako se gledaju mnogo i često, mogu potencijalno dovesti i do učinka navikavanja i smanjenja osjetljivosti za patnje žrtve. Nasilje prikazano u realnom kontekstu postaje blisko gledateljima i može ih podsjetiti na vlastito ili obiteljsko traumatsko iskustvo. Potencijalno su štetni i sadržaji s mnogo napetosti i bez rasterećujućih elemenata (skraćivanja scene, smiješnih obrata, pauze) i bez pozitivnih ishoda.

Jako uznemirujući sadržaji za djecu su i oni u kojima su žrtve nasilja sama djeca, ranjive grupe ili nevini i/ili oni sadržaji u kojima se detaljno u krupnim planovima vide detalji lica i/ili patnja koju žrtva osjeća te u kojima se detaljnije vide i posljedice nasilja. Istraživanja pokazuju da i gledanje nasilnih borilačkih sportova može kod djece potaknuti iskazivanje negativnih osjećaja poput ljutnje i bijesa te oponašanje nasilnih pokreta, ali i neprimjerenog jezika.[46] Stoga su osobito nasilni ili okrutni borilački sportovi (tzv. slobodna ili „ulična“ borba) uznemirujući i/ili potencijalno štetni za dječji razvoj.

Rezultati istraživanja o utjecaju nasilja u animiranim filmovima nisu jednoznačni. Neka istraživanja pokazuju kako djeca i odrasli tjelesno nasilje likova u humorističnim i animiranim filmovima namijenjenima djeci doživljavaju kao manje uznemirujuće ili ga uopće ne prepoznaju kao nasilje te zato nasilna ponašanja u animiranim filmovima djeca lakše toleriraju.[47] Pretpostavlja se da slično vrijedi i za agresivna ponašanja u komedijama. Međutim, nasilje u animiranim filmovima koje nije prikazano u humorističnom kontekstu doživljava se kao nasilje kako kod djece tako i kod odraslih. Neka istraživanja pokazuju kako nakon gledanja humorističnih crtanih filmova više raste vjerojatnost da će djeca biti

[45] Smith, Boyson, 2002.
[46] Kirsh, 2006.
[47] Kirsh, 2006.

agresivna prema stvarima nego prema ljudima.[48] Djeca se vrlo često identificiraju s likovima iz animiranih filmova te u samostalnoj igri, ali i u igri s vršnjacima, oponašaju njihov sadržaj (govor likova te njihove pokrete i geste), što je zabrinjavajuće kada je riječ o oponašanju nasilnih sadržaja.[49] Budući da pozitivni junaci često koriste nasilne metode na putu do pobjede, djeci se šalje poruka da je nasilje prihvatljivo.[50] Pojedini animirani filmovi nude opasne ideje koje djeca ponekad, nesvjesna opasnosti, odluče oponašati. Ta činjenica osobito zabrinjava ukoliko se u obzir uzmu rezultati brojnih istraživanja koja su pokazala da je više nasilja u animiranim filmovima, nego u drugim televizijskim sadržajima koji su namijenjeni odraslima.[51] Upravo stoga najvažniju ulogu imaju roditelji koji prije svega dobrim i planiranim odabirom animiranih filmova koje će dijete gledati, ali i razgovorom s djetetom o nasilnim sadržajima i mogućim posljedicama njihova oponašanja, mogu spriječiti negativan utjecaj takvih sadržaja na dijete pa tako i oponašanje takvih sadržaja.[52] Pri tome roditelji trebaju imati na umu i da nisu svi animirani filmovi namijenjeni za svu djecu, odnosno da neki mogu biti više zastrašujući za djecu mlađu od 8 godina. Medijski djelatnici trebali bi, pak, obratiti pozornost kod prevoda i sinkronizacije animiranih filmova te, osim vulgarnih i nepristojnih izraza, izbjegavati i one koji djecu potencijalno potiču ili uče agresivnom i/ili netolerantnom ponašanju (npr. izrazi poput budalo, glupane, kretenu i slično).

5.2.4. Koja su djeca posebno osjetljiva na nasilje u medijima?

Negativnom utjecaju nasilja iz medija podložnija su djeca koja se u većoj mjeri poistovjećuju s agresivnim likovima, a to su obično muška djeca i djeca koja su u prosjeku agresivnija. Međutim, najveća razlika u osjetljivosti je između djece različite dobi. Zbog slabije razvijenog logičkog mišljenja, nemogućnosti razumijevanja tuđe perspektive te nerazvijenih mehanizama suočavanja sa stresom, predškolska djeca i djeca u srednjem djetinjstvu su djeca osjetljivija na nasilje u medijima od starije djece. Predškolska djeca i djeca u nižim razredima osnovne škole teže prepoznaju razliku između realnih i imaginarnih sadržaja, ne mogu razumjeti kojim se sve postupcima i trikovima mediji služe kako bi prikazali određene zamišljene zastrašujuće prizore (maska, šminka, odglumljeni udarci, montaža, računalna animacija i sl.) te se tako ne mogu na odgovarajući način distancirati od viđenog.

5.2.5. Smjernice za razvrstavanje nasilnih i zastrašujućih sadržaja

Sadržaji u kojima je zastupljeno verbalno ili fizičko nasilje, njegove posljedice i opisi nasilja ne smiju se emitirati u programima namijenjenima djeci.

U radijskim programima preporučuje se posebna urednička pažnja kada je riječ o izboru glazbe u dijelovima dana kada je vjerojatno da program slušaju i djeca. Preporuka je da se tada ne emitira glazba koja sadrži vulgaran i/ili diskriminatorni rječnik, snažne seksualne

[48] Kirsh, 2006.
[49] Sokolova, 2010; Ciboci, Labaš, 2015.
[50] Labaš, Ciboci, 2015.
[51] Potter, Warren, 1998; Huston, Donnerstein i suradnici, 1992.
[52] Miranda, McCluskey, Silber, Pohle, Bainum, 2009.

psovke ili aluzije, opise nasilja, okrutne prijetnje ili poziv na agresiju, odnosno nasilno djelovanje.

Kategorija 12

U sadržajima označenim kategorijom 12 prikazano nasilno ponašanje trebalo bi biti zastupljeno sporadično, a cjelokupni ton i atmosfera ne bi smjeli dugotrajno izazivati strah, napetost i nelagodu. Prikazano nasilje ne bi trebalo biti intenzivno, prikazano detaljno i naturalistički nego više stilizirano, scene ne bi trebale biti dugotrajne i teške, a prikazane posljedice nasilja ne bi trebale biti ozbiljne ni slikovito i detaljno prikazane. U programima označenim kategorijom 12 scene nasilja i posljedice tog nasilja prikazuju se povremeno, a prikazane posljedice nasilja mogu npr. uključivati naznaku rane, malo krvi, masnice i razbijen nos i slomljenu ruku i sl. Sadržaji označeni ovom oznakom mogu prikazivati tjelesno i psihološki manje prijeteće nasilno ponašanje, poput udaranja, borbe šakama, korištenje oružja djeci nedostupnog, borbe u ratnom sukobu npr. zrakoplovima, tenkovima, topovima, puškama i sl. Sadržaji označeni ovom kategorijom ne bi trebali sadržavati scene izraženijeg tjelesnog i/ili psihičkog nasilnog ponašanja, poput jačeg i brutalnog udaranja, mučenja i patnji ljudi i životinja, detaljnijih prikaza i krupnih planova ratnih sukoba i stradanja i slično. Također, nasilje ne bi trebalo biti usmjereno prema djeci. Sadržaji označeni oznakom 12 ne bi trebali promicati ni poticati opasno ponašanje koje bi djeca mogla oponašati, osobito ne smiju veličati antisocijalna ponašanja i korištenje lako dostupnog oružja ili lako dostupnih sredstava za izradu oružja i eksploziva.

Audio i audiovizualni sadržaji označeni ovom kategorijom ne bi trebali sadržavati verbalno nasilje u obliku prijetnji koje su slikovite i opasne kao ni jako omalovažavanje i nazivanje pogrdnim imenima ni snažne seksualne psovke i aluzije osim u vrlo sporadičnom i blagom obliku koji nije namijenjen spolnom pobuđivanju gledatelja i kada je riječ o blagim psovkama koje su način izražavanja, odnosno poštapalice.

Pažljivije i strože od onog u fikcijskim sadržajima treba klasificirati fizičko, psihičko i verbalno nasilje u nefikcijskim programima (poput reality programa) ili u programima u kojima nije jasna razlika između fikcije i stvarnosti, odnosno u žanrovima poput pseudodokumentaraca, *structured realityja*, *scripted realityja* ili *docusoap* programa u kojima se stvarni ljudi (naturščici) stavljaju u produkcijski i/ili scenaristički unaprijed pripremljene situacije ili u kojima takve situacije uprizoruju glumci koji igraju tzv. „običnog čovjeka“ stvarajući privid dokumentarnog, odnosno stvarnog događaja.

Ako su prikazani u okviru dokumentarnih, obrazovnih i informativnih programa i popraćeni odgovarajućim komentarima i pravodobnim upozorenjima, prizori stradavanja u oružanim sukobima, terorističkim napadima, prirodnim, prometnim i ostalim katastrofama i nesrećama mogu se tolerirati za ovu dobnu skupinu čak i kada sadrže detaljnije prikaze ozljeda te mrtvih i ranjenih ljudi i životinja. U informativnom programu treba s posebnom uredničkom pažnjom odlučivati o opravdanosti prikazivanja takvih sadržaja, nastojeći postići ravnotežu između javnog interesa, prava i potrebe za informacijom te zaštite maloljetnika.

Kategorija 15

Programi označeni kategorijom 15 mogu sadržavati prizore tjelesnog i ostalih oblika nasilja, no ne bi smjeli sadržavati osobito naturalistične i duže prizore nasilja i njegovih posljedica u realističnom kontekstu i na realističan način (poput dugotrajnog prikaza obilato okrvavljenih osoba, detaljnih prikaza i krupnih planova otvorenih rana i unutarnjih organa, brutalnog nasilja i iživljavanja nad žrtvama, ljudima ili životinjama, detaljnog prikazivanja fizičkog mučenja i sl.). U ovim programima ne bi trebali biti detaljno prikazani i veličani surovi i posebno inventivni oblici psihičkog nasilja koje bi adolescenti mogli oponašati. Sadržaji označeni kategorijom 15 ne bi trebali detaljno i dugotrajno prikazivati ni posebno opasno ponašanje koje se može oponašati (posebice scene samoubojstava, vješanja, samoranjavanja i slično). Moguć je prikaz korištenja lakše dostupnog oružja poput noževa, no potrebno je obratiti posebnu pažnju u kojem kontekstu je ono prikazano.

Kategorijom 15 trebaju, između ostaloga, biti označeni sadržaji u kojima se prikazuje nasilje u zatvorenim i mračnim prostorima iz kojih žrtva ne može izaći, u kojima su scene nasilja prikazane u krupnom planu, s detaljima i/ili čestim montažnim rezovima i/ili u kojima se često montažno ponavljaju kratki kadrovi nasilja. Adolescenti ove dobi mogu tolerirati jače zastrašujuće sadržaje u filmovima strave, kao i višu razinu prijetnje, no fokus ne smije biti na sadističkim ili snažnim seksualnim prijetnjama. Aluzije na seksualno nasilje moraju biti vrlo blage i opravdane temom.

Verbalno nasilje u sadržajima označenim oznakom 15 može se tolerirati (vrijeđanje, psovke, prijetnje) ukoliko je opravdano sadržajem i kontekstom. Međutim, verbalno nasilje koje sadrži poziv na snažno nasilno djelovanje, okrutne prijetnje, ugrožavanje ljudskog dostojanstva i ponižavanje, a osobito ono koje je izravno usmjereno na pojedinca ili neke skupine, nije prikladno za ovu dobnu skupinu.

Sadržaji s prikazima nasilja opisanima u ovoj kategoriji, a koji nisu detaljni i koji se nalaze u jasno i nedvosmisleno humorističnom kontekstu i koji ne glorificiraju i ne potiču na nasilje, mogu biti označeni i kategorijom 12. Također, kategorijom 12 mogu biti označeni i sadržaji iz ove kategorije u kojima je riječ o jasnoj i nedvosmislenoj parodiji, odnosno parodiranju drugih žanrova i njihovih karakteristika te namjernom pretjerivanju. Kod takve je odluke važna i urednička procjena temeljena i na poznavanju ciljane publike, vremenu emitiranja i načinu distribucije.

Kategorija 18

Kategorijom 18 označavaju se programi sa scenama grubog, brutalnog tjelesnog, psihičkog i seksualnog nasilja, naturalističkim prikazima tjelesnog nasilja, detaljnim prikazima rana i ozljeda, detaljnim prikazima brutalnog stradavanja ljudi te programi koji sadrže okrutno mučenje i/ili sadističko nasilje prema ljudima ili životinjama, okrutne prijetnje, ugrožavanje ljudskog dostojanstva, snažno verbalno nasilje koje sadrži poziv na nasilno djelovanje, te ponavljajuću i snažnu uporabu prijetećih, iznimno vulgarnih i opscenih riječi.

Kategorijom 18 označavaju se i programi koji obiluju scenama snažnog nasilja koje je prikazano u krupnom planu i brojnim kadrovima koji daju detaljan prikaz nasilja i/ili njegovih posljedica.

Preporuča se da se kategorijom 18 označe i televizijski prijenosi borbi i programi koji donose snimke i isječke borbi neolimpijskih tzv. slobodnih borilačkih sportova u kojima je dopuštena veća količina nasilja i nesportskog ponašanja, dok bi u nelinearnim televizijskim platformama takvi prijenosi i programi morali imati tehničku zaštitu.

5.3. SEKSUALNI I SEKSUALIZIRANI SADRŽAJI

Spolni razvoj djeteta postupan je i odvija se kroz tjelesni spolni razvoj, razvoj spolnog identiteta, razvoj spolnih ponašanja i razvoj znanja i spoznaja o spolnosti. U skladu sa svojom dobi i misaonim sposobnostima te pubertalnim statusom djeca i mladi će postupno razvijati znatiželju i usvajati aspekte seksualnosti. Izlaganje djece i adolescenata seksualnim sadržajima koji nisu primjereni za njihovu dob jer ih ne razumiju, uznemiruju ili pretjerano pobuđuju mogu izazvati štetne posljedice, odnosno interferirati sa zdravim spolnim razvojem. Neke od njih, poput razvoja neadekvatnih stavova i vrijednosti, rane seksualne aktivnosti, seksualno agresivnog ponašanja te povećanja rizika da se postane žrtvom jer se zamućuju granice prihvatljivih i neprihvatljivih seksualnih ponašanja mogu se manifestirati i kroz problematična seksualna i neseksualna ponašanja prema drugoj djeci ili adolescentima.

Posljednjih desetak godina obilježava intenziviranje društvenih nastojanja da se ograniči utjecaj seksualiziranih medijskih sadržaja, osobito onih seksualno eksplicitnih (pornografija), na djecu i maloljetnike. Prema nedavnoj britanskoj analizi seksualno eksplicitnim sadržajima izložen je velik broj djece i maloljetnika, pri čemu izloženost i učestalost raste s dobi.[53] U sve većoj mjeri pristup seksualno eksplicitnim sadržajima odvija se preko interneta, posebice uporabom novih generacija pametnih mobilnih telefona i sličnih uređaja (tableti) te stoga i raste izloženost adolescenata takvom sadržaju. Slična je situacija i u Hrvatskoj. Prema još neobjavljenoj studiji (PROBIOPS),[54] koja je uključila više od 2200 zagrebačkih šesnaestogodišnjaka, 78 % sudionika navelo je internet kao glavni izvor seksualno eksplicitnih sadržaja. U tom smislu, regulacija pristupa seksualiziranim sadržajima u tradicionalnim elektroničkim medijima nužno je ograničenog dometa – osobito kada je riječ o adolescentima.

Premda postojeći znanstveni uvidi ne dopuštaju jasne zaključke o uzrocima i posljedicama nasilja,[55] oni sugeriraju povezanost izloženosti seksualno eksplicitnim sadržajima s rizičnim seksualnim ponašanjima, s usvajanjem nerealističnih očekivanja, s razumijevanjem seksualnosti kao odvojene od emocija i bliskosti, seksualnom agresivnošću, seksističkim stavovima i seksualnom objektifikacijom adolescenata.[56] Većina navedenih rizika izraženija je

[53] Horvath i sur., 2013.
[54] PROBIOPS istraživanje, koje financira Hrvatska zaklada za znanost, temelji se na longitudinalnom praćenju uporabe medija među zagrebačkim srednjoškolcima, 2015.
[55] Hald i sur., 2014., Horvath i sur., 2013., Wright, 2011., Malamuth i Impet, 2001.
[56] Za pregled usp. Hald i sur., 2014; Owens i sur., 2014; Wright i sur., 2012.

među mladićima nego među djevojkama, što odražava češću uporabu seksualno eksplicitnih sadržaja među mladićima.

Neeksplicitni, seksualizirani ili erotizirani medijski sadržaji – često prisutni u reality programima, glazbenim video uradcima i tekstovima pjesama, oglasima, računalnim igrama i nekim filmskim žanrovima – povezani su s procesom seksualizacije djevojčica i djevojaka. Seksualizacija medijskih poruka nerijetko rezultira tzv. seksualnom objektifikacijom i samoobjektifikacijom, to jest sustavnim procjenjivanjem drugih (odnosno sebe) na temelju njihove fizičke atraktivnosti i seksi ponašanja. Naglašavanje izgleda na račun drugih osobina i sposobnosti i izjednačavanje seksipila i ljepote potiče adolescente na međusobno razmjenjivanje seksualiziranih sadržaja putem internetskih društvenih mreža.[57] Mogući ishodi tog procesa usporedivi su s onima vezanima uz uporabu seksualno eksplicitnih sadržaja, samo su u ovom slučaju djevojke mnogo izloženije od mladića.

Bez obzira je li riječ o rizicima izloženosti eksplicitnim ili neeksplicitnim seksualnim sadržajima, dosadašnja istraživanja upućuju kako ti rizici nisu univerzalni, odnosno kako nisu svi mladi ljudi (poglavito adolescenti) koji ih koriste jednako ranjivi. Naravno, velika izloženost, odnosno česta uporaba specifičnih materijala (npr. agresivnih seksualnih sadržaja) povećava rizik, no ranjivost, čini se, ponajviše ovisi o specifičnim osobinama ličnosti, obiteljskoj socijalizaciji, bliskim vršnjacima i drugim čimbenicima.[58]

5.3.1. Nagost

Literatura o mogućem utjecaju nagosti odraslih na razvoj djece više je nego oskudna i često se temelji na kliničkim impresijama. Prema dostupnim uvidima, nagost kao takva nije rizičan čimbenik,[59] već je ključan kontekst u kojem se pojavljuje. Viđenje golog tijela odraslih može biti problematično za razvoj djeteta samo ako se pojavljuje u seksualiziranom kontekstu, to jest ako je erotizirano ili sugerira neku seksualnu aktivnost. Povremeno suočavanje s nagošću odraslih u neseksualiziranom kontekstu, poput presvlačenja ili nudističke plaže, ne izaziva osobite reakcije u djece, niti sadrži rizik poticanja razvojno neprimjerenih interesa. Izloženost nagosti djece i odraslih, ne treba zaboraviti, ima ulogu u razvoju dječjih spoznaja o spolnim razlikama.[60]

5.3.2. Seksualizirani sadržaji

U posljednjih pedesetak godina prisutnost seksualiziranih sadržaja u popularnim medijima kontinuirano se povećava.[61] Premda ti sadržaji – prisutni u rasponu od oglasnih poruka i glazbenih video uradaka do popularnih igranih serija i *reality* emisija – nisu eksplicitni, odnosno ne sadrže prikaze seksualne aktivnosti, ne treba zanemariti njihov mogući utjecaj na djecu i adolescente. Prema provedenim istraživanjima[62] seksualizirajući efekt određenih

[57] Zurbriggen i sur., 2010.; Ward, 2016.
[58] Wright, 2014., Malamuth i Huppin, 2005.; Malamuth i Impet, 2001.
[59] Sielert, 2008.
[60] Kada je riječ o djeci koja ulaze u pubertet, treba imati na umu kako poštivanje njihove privatnosti ima veliku razvojnu važnost. U određenoj dobi, dijete će izraziti tu potrebu, verbalno i/ili neverbalno.
[61] American Psychological Association, 2007.
[62] Ward, 2016.

medijskih poruka primarno se odvija poticanjem razvojno neprimjerenog zanimanja za spolnost (npr. seksualizirana komunikacija s vršnjacima, erotizirano odijevanje i sl.), prihvaćanje instrumentalnih stavova o spolnosti te seksualnu objektifikaciju i samoobjektifikaciju.[63] Sustavno medijsko promoviranje seksipila stvara kulturno ozračje u kojem odrastanje podrazumijeva izloženost seksualnoj objektifikaciji ženskog (u posljednje vrijeme i muškog) tijela. Osobito kod djevojčica i djevojaka, takva izloženost nosi rizik prihvaćanja normi poželjnog, seksualiziranog izgleda i ponašanja te, posljedično, samoobjektifikacije to jest samoprocjenjivanja temeljenog na seksualnom interesu okoline. Istraživanja sugeriraju kako samoobjektifikacija često negativno djeluje na samopoštovanje djevojaka.[64]

Važno je napomenuti kako pojedini sadržaji nisu općenito neprimjereni. Isti prikaz ljudske spolnosti ili skup informacija o njoj može biti problematičan, odnosno razvojno neprimjeren, za djecu određene dobi i istodobno neproblematičan ili čak informativan za adolescente. Dakako, nisu svi seksualizirani sadržaji rizični u razvojnom kontekstu. Neki sadržaji imaju umjetničku ili informativnu težinu, a time i (razvojno) važno mjesto u životu mladih ljudi. Interes za spolnost osobito je izražen među starijim adolescentima.

5.3.3. Seksualno eksplicitni sadržaji

Seksualno eksplicitni sadržaji u pravilu nisu prisutni u linearnim televizijskim programima, već isključivo na specijaliziranim kanalima. Shodno tome, regulacija seksualno eksplicitnog sadržaja prvenstveno je vezana uz internet, kablovsku, satelitsku ili IPTV te medijske usluge *slične televiziji*.

5.3.4. Smjernice za razvrstavanje seksualnih sadržaja

Kategorija 12

Sadržaji u kojima se prikazuje nagost (bez prikazivanja spolnih organa), a koji sugeriraju ili nagovještaju seksualni interes ili aktivnost trebaju biti označeni kategorijom 12.

Kratki, sporadični i decentni prikazi seksualne interakcije odraslih osoba, koji izbjegavaju nagost (primjerice, tijela su prekivena plahtom) i zvukove koji bi jasno ukazivali na seksualnu aktivnost ne moraju se kategorizirati.

Kratke (usputne) scene golog ljudskog tijela u obrazovnom ili dokumentarnom kontekstu, pri čemu prikaz nije detaljan niti seksualiziran, mogu biti prihvatljive i za djecu do 12 godina.

[63] Zurbriggen i sur., 2010.; Papadopoulos, 2010. Seksualnu objektifikaciju Američko udruženje psihologa definira kao shvaćanje prema kojem nečija vrijednost počiva isključivo na njezinom ili njegovom seksipilu ili seksualiziranom ponašanju; poistovjećivanje fizičkog izgleda sa seksipilom; tretiranje osobe kao seksualnog objekta; ili nametanje seksualnih sadržaja drugim osobama (v. APA, 2007.).
[64] usp. Zurbriggen i sur., 2010.

Kategorija 15

Sadržaji u kojima se nagost prikazuje u seksualnom kontekstu i prikazuju se seksualne aktivnosti ali oboje bez detaljnog prikaza (spolni organi se ne prikazuju, kao ni spolna stimulacija). Programi označeni kategorijom 15 mogu sadržavati erotske scene i erotske razgovore, kao i kraće verbalne osvrte na seksualno iskustvo ili fantazije, ako su sadržajno opravdani i prikazani u kontekstu radnje.

U ovu kategoriju spadaju i verbalne aluzije na seksualne aktivnosti, odnosno komentari te (urednički i sadržajno opravdan) govor koji sadrži prostačenje i psovanje.

Kategorija 18

Sadržaji koji detaljno prikazuju seksualne aktivnosti, no ne na pornografski način, trebaju nositi oznaku 18. U ovim su programima moguće i scene koje sadrže neke oblike seksualnog nasilja, seksualnog iskorištavanja i/ili ugrožavanja ljudskog dostojanstva putem seksualnosti, no nisu dopušteni pornografski sadržaji. Kategorijom 18 moraju se označiti i sadržaji sa učestalim seksualno eksplicitnim razgovorima (detaljni verbalni opisi seksualnog iskustva), odnosno seksualne fantazije koje su iznesene na način da mogu biti potencijalno štetne za djecu.

5.4. SADRŽAJI KOJI PRIKAZUJU RIZIČNA PONAŠANJA I KONZUMACIJU SREDSTAVA KOJA MOGU IZAZVATI OVISNOST

5.4.1. Alkohol, duhan i psihoaktivne tvari

Velike promjene na tjelesnom, misaonom i emocionalnom planu koje prate adolescenciju kao i preispitivanje odnosa s roditeljima i drugim autoritetima često dovode mlade do osjećaja neshvaćenosti, neprilagođenosti i neprihvaćenosti te oni traže načine da ublaže takve osjećaje kroz različita rizična ponašanja.[65] Ono što mlade čini sklonijima rizičnim ponašanjima su potreba za odmakom ili bijegom od problema, potreba da izgledaju odraslo i budu prihvaćeni u društvu (zbog čega su podložni vršnjačkom pritisku) te potreba za uzbudljivim i novim doživljajima. Budući da se sklonost traženju uzbuđenja razvija brže od misaonih sustava kontrole ponašanja koji reguliraju te impulse, u adolescenciji ona može nadjačati racionalne misaone procese koji upozoravaju na opasnost i moguće posljedice ponašanja. Brojnim istraživanjima dokazano je da oglašavanje cigareta i alkoholnih pića u određenoj mjeri utječe na njihovo konzumiranje, tj. dovodi do povećanja broja adolescenata koji puše i uživaju alkohol.[66] Također, učestalo gledanje audiovizualnih sadržaja u kojima junaci pojačano konzumiraju alkohol, drogu i cigarete može se povezati s ranijim započinjanjem konzumiranja tih sredstava. Rizik za mlade je veći jer se u medijima često pokazuje korištenje cigareta, alkohola ili marihuane kao nešto dobro i poželjno, a rjeđe se govori o neugodnim i za zdravlje i obiteljski život štetnim posljedicama pijenja alkohola ili upotrebe ostalih sredstava ovisnosti. Alkohol se često prikazuje kao dio proslava i zabava,

[65] Arnett, 2010.
[66] Titus-Ernstoff, 2008, Wills, 2009.

kao i u humorističnom kontekstu, dok se znatno rjeđe pokazuje kao oblik rizičnog ponašanja povezanog s npr. obiteljskim nasiljem ili prometnim nesrećama.

Mladi se često žele poistovjetiti s popularnim osobama pa onda mogu preuzeti i njihove navike ukoliko one piju i puše u javnosti. Budući da mladi koriste medije za zabavu, zadovoljenje potrebe za uzbuđenjem, ali i za formiranje identiteta i upoznavanja supkulture mladih, osobito je opasno što medijski prikazi konzumiranja alkohola, duhana i opijata često mladima daju sliku o njihovoj povezanosti s osjećajima uzbuđenja, sreće, i energije ili pak kao instantnim rješenjem za razne probleme.

5.4.2. Smjernice za razvrstavanje sadržaja u kojima je prikazana uporaba duhana, lijekova, alkohola i droga

Uporaba droga, alkohola i duhana ne bi se trebala prikazivati u programima namijenjenima djeci, osim ako ne postoji jako uredničko ili programsko opravdanje (npr. edukativni ili dokumentarni kontekst). Također, treba uravnotežiti potrebu za realnim prikazivanjem uobičajenog ljudskog ponašanja s opasnošću od poticanja na potencijalno štetno ili nezakonito ponašanje, osobito među djecom.

Igrani, fikcijski programi koji sadrže usputne prikaze konzumacije duhana i alkohola (ne i opijanja), a koji ne ohrabruju takva ponašanja, odnosno ne prikazuju ih poželjnim (primjerice, vezujući ih usko uz glavnog junaka), mogu biti prihvatljivi i za djecu do 12 godina.

Kategorija 12

Programi označeni kategorijom 12 mogu sadržavati kraće prikaze konzumacije duhana i alkohola, no bez glorifikacije tih ponašanja. Ovi programi ne smiju prikazivati zloupotrebu lijekova, kao ni davati detalje o nabavci i uporabi lako dostupnih toksičnih sredstava za inhaliranje, kao što su ljepila, sprejevi, hlapljive otopine i slično.
Redovna upotreba lijekova isključena je iz ove klasifikacije.

Kod igranih sadržaja, snimljenih prije širenja znanstvenih spoznaja o štetnosti navedenih ponašanja, urednici bi prilikom procjenjivanja i odlučivanja o njihovoj klasifikaciji trebali uzeti u obzir i povijesni kontekst i umjetnički integritet filma.

Kategorija 15

U fikcijskim programima označenima kategorijom 15 može se prikazati uporaba duhana i alkohola, kao i uzimanje droge i drugih opojnih sredstava, ali bez glorificiranja ili veličanja korištenja droge i drugih opojnih sredstava. Ovom kategorijom označuje se i sadržaj u kojem se u govornim scenama nekritički učestalo pozitivno govori, glorificira ili potiče na uporabu alkohola, duhana, droge i opojnih sredstava. Također, nije dopušteno realistično ili sugestivno kadriranje konzumacije droge, ni pružanje detaljnih informacija o načinima pribavljanja i spravljanja narkotika.

Kategorija 18

Kategorijom 18 moraju biti označeni programi koji detaljno i realistički prikazuju zloporabu i ohrabruju korištenje droga i lijekova te oni koji takva ponašanja prikazuju i/ili opisuju bez kritičkog osvrta i negativnog vrednovanja, otvarajući prostor „glamurizaciji" ovisnosti odnosno njezinog prikazivanja kao nečeg privlačnog, uzbudljivog i posebnog. U istu kategoriju spadaju i sadržaji koji prikazuju kontinuiranu jaku zloporabu alkohola, bez jasnog prikazivanja njezinih negativnih posljedica.

Bez obzira na kategorizaciju, nekritičko prikazivanje ovisnosti može se prihvatiti isključivo ako je dio fikcijskog programa (igrani filmovi, dramske serije) koji sadrži umjetničke vrijednosti.

U reality programima te programima u kojima nije jasna razlika između fikcije i stvarnosti ne smije se prikazivati uporaba ni nabava droge ni bilo kojih drugih opojnih sredstava, kao ni osobe pod utjecajem droge ili bilo kojih drugih opijata. Također, u reality programima se treba strože i pažljivije nego u fikcijskim klasificirati uporaba alkohola i duhana, te paziti na prikazivanje osoba u alkoholiziranom stanju.

5.5. KOCKANJE, KLAĐENJE I IGRE NA SREĆU

Klađenje i igre na sreću, premda nedopušteni za maloljetne osobe u prostorijama kladionica i lutrija, prikazuju se u medijima, često obećavajući sigurne dobitke te sretniji i bolji život. U filmskim programima prikazuju se osobe koje su u igrama na sreću, kockanjem i klađenjem, pa čak i varanjem u njima, došle do bogatstva. S obzirom na to da je kockanje aktivnost čija su glavna obilježja preuzimanje rizika i traženje uzbuđenja, mladi su posebno ranjivi glede uključivanja u aktivnosti kockanja i s obzirom na razvoj problema s kockanjem. Studije ovog ovisničkog ponašanja ukazuju na zabrinjavajući porast ozbiljnih problema vezanih uz kockarske aktivnosti adolescenta u nas i u svijetu.[67] Kockanje interferira s mnogim aspektima svakodnevnog funkcioniranja adolescenata kao što su zanemarivanje škole i odnosa s važnim osobama. Rana pojava ovisnosti o kockanju češća je kod mladića, nego djevojaka.[68]

5.5.1. Smjernice za razvrstavanje sadržaja koji se bave klađenjem i kockanjem

Audio i audiovizualni programi u kojima se daju savjeti za kockanje, sportsko klađenje i slično ne smiju se emitirati u linearnim elektroničkim medijima prije 23 sata i moraju biti označeni kategorijom 18, dok u nelinearnim programima (npr. uslugama na zahtjev) moraju imati tehničku zaštitu (npr. pin).

Fikcijski audiovizualni sadržaji koji donose kraće i sadržajno opravdane prikaze kockanja[69] i klađenja trebali bi imati oznaku kategorije 12.

[67] Dodig i Ricijaš (2011).
[68] Ladouceur, i sur. (1999).
[69] U kockanje spada i kartanje za novac, dok se kartanje u kojima se igra na bodove ili za simboličan iznos ne smatra kockanjem u smislu da zbog takvih scena nije nužna klasifikacija.

Fikcijski audiovizualni sadržaji u kojima se učestalo prikazuje kockanje i klađenje te koji nekritički ili čak glamurozno prikazuju takva ponašanja moraju imati oznaku kategorije 15.

Fikcijski audiovizualni sadržaji koji obiluju brojnim, detaljnim i sugestivnim i/ili glorificirajućim prikazima igara na sreću te koji ne pokazuju da takvo ponašanje može postati ovisnost i dovesti do mentalnozdravstvenih i ozbiljnih materijalnih problema moraju biti označeni kategorijom 18.

Oglašavanje i svi oblici tržišnih komunikacija koji promoviraju klađenje, kockanje i igre na sreću ne smiju se emitirati unutar i neposredno prije i nakon dječjeg programa, najmanje 15 minuta prije početka ili po završetku toga programa.

5.6. OKULTNI I PARANORMALNI SADRŽAJI

Okultizam se tumači kao skriveno znanje dostupno samo pojedincima koji istražuju duhovnu stvarnost, a koja se nalazi izvan dosega redovitoga osjetilnog opažanja. Navedeno negira mogućnost znanstvene provjere i objektivnog uvida te se deklarira kao posebnost pojedinca koji navodno ima natprirodne mogućnosti spoznaje i predviđanja. Postoji mnogo oblika proricanja koji uključuju korištenje astrologije, numerologije, tarot karata, viskova, staklenih kugli, čitanje iz dlana ili listića čaja i slično te tumačenje snova, vidovitost i razne druge oblike gatanja i vračanja. Svaki od njih daje ljudima proizvoljne ili iskrivljene „spoznaje“ o njima samima, drugim ljudima i događanjima koji ih okružuju, ali i potencijalno opasne ili u najmanju ruku beskorisne preporuke kako će izbjeći „neizbježno“. Na taj način osobe se stavljaju u zavisan položaj i oduzima im se odgovornost za vlastiti život, potiče vjera u sudbinsko, neizbježno, nadnaravno ili ih se potiče na nekritičko preuzimanje tuđeg mišljenja te mogu postati i žrtve financijskih prevara.

Vjerovanje i prepuštanje okultnim sadržajima pasivizira pojedinca i odvlači ga od aktivnog sudjelovanja u svakodnevnom životu, od truda za vlastiti boljitak i ostvarenje ciljeva koje želi postići. To je osobito opasno za mlade osobe u razvoju, pri formiranju životnih ciljeva i temeljnih odgovornosti za svoje postupke, a može negativno utjecati i na njihovo mentalno zdravlje.

Paranormalne pojave označavaju fenomene koji se bave doživljajima izvan dosega normalnih doživljaja koji se mogu znanstveno dokazati.

5.6.1. Smjernice za razvrstavanje sadržaja koji se bavi okultnim i paranormalnim

Programi koji potiču vjerovanje u rješavanje problema (zdravstvenih, obiteljskih, ljubavnih, školskih, financijskih i drugih...) na načine koji nisu znanstveno dokazani, provjereni i utemeljeni te potiču prepuštanje vanjskim silama koje se ne mogu kontrolirati, nisu preporučljivi maloljetnim osobama. Audio i audiovizualni sadržaji koji se bave promocijom paranormalnih i parapsiholoških pojava, proricanjem sudbine i budućnosti te davanjem savjeta korištenjem astrologije, numerologije, tarot karata, kristalnih kugli, viskova, vidovitosti, čitanjem iz dlana ili listića čaja, taloga kave ili drugim raznim oblicima gatanja i

proricanja moraju biti označeni kategorijom 18 i ne smiju se emitirati prije 23 sata. Programske najave navedenih sadržaja i programa također se ne smiju emitirati prije 23 sata.

Također, ovakvi programi ni na koji način ne smiju zloporabiti lakovjernost, neinformiranost ili neznanje gledatelja poticanjem ponašanja koja ugrožavaju gledateljevo zdravlje ili financijsku stabilnost.

Okultni sadržaji mogu se prikazivati u fikcijskim audiovizualnim djelima u kojima su smješteni u jasan sadržajni kontekst.

Sadržaji namijenjeni djeci i mladima ne smiju obeshrabrivati korištenje znanstveno provjerenih medicinskih postupaka i liječenja na račun neprovjerenih, neprovjerljivih i neznanstvenih „tretmana".

Također, svi programi koji se bave onime što se u javnosti općenito zove „alternativnom medicinom" moraju sadržavati jasne i nedvosmislene informacije da se radi o načinima liječenja koji nisu utemeljeni u suvremenoj medicini te ne smiju takve načine liječenja propagirati kao jedine ili najbolje, ni davati savjete koji će obeshrabrivati klasične medicinske tretmane i postupke.

5.7. STEREOTIPIZIRANJE I DISKRIMINACIJA

Načinom na koji prikazuju pojedince i skupine ljudi, mediji oblikuju pogled djece i adolescenata na njih same i na druge. To osobito vrijedi za djetetov pogled na sebe kao člana pojedinih skupina (dobne skupine, spolne i sl.), kao i na druge pripadnike različitih skupina (nacionalnih, rasnih, klasnih, profesionalnih i drugih).

Stereotipe definiramo kao skupinu pretjerano generaliziranih vjerovanja o karakteristikama članova neke grupe. Stereotipi pojednostavljuju naš socijalni svijet jer smanjuju potrebu za razmišljanjem kako reagirati prema novim osobama koje upoznajemo. No, na taj način, pretpostavivši da oni imaju sve karakteristike za koje pretpostavljamo da ima neka grupa, zanemarujemo posebnosti svake osobe i razvijamo predrasude, pozitivne ili češće negativne stavove i osjećaje prema pripadnicima pojedine skupine. Istraživanja pokazuju da promidžbeni programi, ali i ostali medijski sadržaji pojednostavljenim i stereotipnim načinom prikazivanja ljudi iz određenih skupina mogu poticati i pojačavati stvaranje stereotipa i predrasuda. Takva, pak, gledišta mogu dovesti do diskriminacije pripadnika pojedinih skupina. Zato programe koji sadrže seksistički ili neki drugi diskriminacijski jezik ili ponašanje, kojim se s osnova spola, dobi, rase, nacije, vjere, seksualnog opredjeljenja i sl. određene osobe prikazuju manje vrijednima, na raspolaganju drugima i isključivo u podređenim položajima i tome slično, treba vrednovati po tome da li takav jezik i tretman osoba opravdavaju i podržavaju ili ga kritički tretiraju te jesu li prikazane u jasno šaljivom ili satiričnom kontekstu. Same scene diskriminatornog ponašanja ili nasilja prikazane u šaljivom tonu trebaju biti kategorizirane, zavisno od sadržaja, jer djeca ironiju i sarkazam u načelu ne mogu razumjeti do približno devete godine, a neka još i kasnije.

Programi za djecu i mlade ne bi smjeli promicati stereotipna gledišta i trebali bi uravnoteženo prikazivati pripadnike različitih skupina.

Promicanje kulta tijela

Sadržaji koji promiču kult tijela i ljepote, oblikovanje tijela i intervencije na tijelu u svrhu ljepote (a ne u zdravstvene svrhe) mogu utjecati na stvaranje negativnog pojma o sebi, nezadovoljstva tijelom kod djece i adolescenata i negativne slike tijela te ih mogu poticati na neprimjerene dijete, problematična prehrambena ponašanja (izgladnjivanje, prejedanje, povraćanje, purgativi), estetske operacije ili neprimjerene tjelesne aktivnosti.

Takvi sadržaji kao i oglašavanje proizvoda ili usluga kojima se promiče kult tijela i ljepote te potiču stereotipi o tjelesnom izgledu ne smiju se prikazivati unutar ili neposredno prije i nakon dječjeg programa, najmanje 15 minuta prije početka ili po završetku toga programa.

5.7.1. Smjernice za razvrstavanje sadržaja koji promiču kult tijela, stereotipiziranje i diskriminirajuće ponašanje

Kategorija 12

Ukoliko je stereotipiziranje samo sporadično i negativno vrednovano te ako se pojavljuje u humorističnom kontekstu od strane antijunaka ili osoba koje nije moguće ozbiljno shvatiti, sadržaji se kategoriziraju oznakom 12. Stereotipizacija se ne smije koristiti za slanje poruka mržnje i promoviranje superiornosti jedne skupine nad drugom.

Kategorija 15

Programi u kojima postoje diskriminirajuće teme i diskriminacijski jezik ili poticanje na takvo ponašanje, no koje je negativno vrednovano te se šalje poruka kako diskriminacija nije prihvatljiva, trebaju biti označeni kategorijom 15.

Kategorija 18

Programi koji sadrže stereotipiziranje koje prevladava cijelim audio i audiovizualnim djelom, bez kritičke ocjene i neodobravanja, trebaju biti označeni kategorijom 18.

Kategorijom 18 moraju biti označeni i sadržaji koji nekritički potiču i promoviraju kult tijela i ljepote te potiču na neodgovarajuća ponašanja i daju detaljne upute za njih, a bez jasnih upozorenja o zdravstvenim rizicima.

5.8. REALITY EMISIJE I PROGRAMI ZA OTKRIVANJE TALENATA

Reality program

Reality emisije predstavljaju hibrid između dokumentarnog i dramskog sadržaja, a uključuju i elemente promidžbenog programa. Iako postoje brojne verzije reality programa, često se u njima prikazuju osobe grupirane i smještene na određeno mjesto, a koje se najčešće međusobno ne poznaju i čije ponašanje se od strane produkcije često usmjerava i potiče radi kreiranja sadržaja. Takve emisije mogu sadržavati i sukobe između sudionika, neuobičajena ponašanja, seksualizirana ponašanja, svađe i sve ostalo što skandalizira javnost i izaziva zanimanje.

Reality programi mogu sadržavati štetne sadržaje za djecu i mlade, za one koji ih samo gledaju te za one koji u njima sudjeluju. U njima se znaju podržavati rodni stereotipi, naglašavati seksualnost i tjelesni izgled, a ponekad se potiče i veliča nasilničko ponašanje i izazivanje sukoba među ljudima. Neka istraživanja pokazuju kako djeca koja učestalo gledaju reality programe u značajno većoj mjeri vjeruju kako su za sreću potrebni bogatstvo, popularnost i ljepota.[70]

Sudjelovanje djece u reality emisijama nije preporučljivo zbog štete koja može proizaći iz brkanja stvarnosti i glumljenja i namještenih situacija i reakcija, izloženosti stresu i uzbuđenjima, uspoređivanju s drugima na vlastitu štetu i gubitku privatnosti.

Sve su učestalije i vrste reality programa u kojima nije jasna razlika između fikcije i stvarnosti. Riječ je o žanrovima poput pseudodokumentaraca, *structured realityja*, *scripted realityja* ili *docusoap* programa u kojima se stvarni ljudi (naturščici) stavljaju u određene situacije koje je produkcija unaprijed pripremila ili koji su scenaristički ili u kojima takve situacije uprizoruju glumci koji igraju tzv. „običnog čovjeka“ stvarajući privid dokumentarnog, odnosno stvarnog događaja. Takvi su sadržaji potencijalno štetniji za djecu od fikcijskih, a neka istraživanja ukazuju da sadržaji koje gledatelji doživljavaju realističnijima, poput reality programa, imaju snažniji utjecaj na njih.[71] Stoga se klasifikaciji reality programa treba pristupati strože od fikcijskog te načelno dodjeljivati višu klasifikacijsku oznaku *reality* programu nego za sadržaj s istim potencijalno štetnim scenama i elementima emitiranim u fikcijskom programu.

Programi za otkrivanje talenata

Sudjelovanje djece u natjecanjima za otkrivanje talenata može biti potencijalno štetno jer djecu može izložiti poniženjima, stresu zbog straha od neuspjeha, teretu nošenja sa slavom, emocionalnim uzbuđenjima i drugim doživljajima kojima ne bi bila izložena tijekom uobičajenih okolnosti odrastanja. Djeci se može povrijediti ponos, a izlaže ih se neugodi da budu snimljena u trenucima kada plaču ili se na druge načine teško nose s neuspjehom, odbijanjem ili izbacivanjem iz emisija.[72] Istraživanja pokazuju i moguće dugoročne probleme nošenja sa slavom koji uključuju tjeskobu, depresiju, poremećaje hranjenja, pa čak, u

[70] Shmueli, (2014).
[71] Busselle & Greenberg, 2000.
[72] Shmuelli, 2015.

krajnosti, i suicidalne sklonosti zbog osjećaja neuspjeha ili nedovoljnog rada i truda. Djeca sudionici također mogu imati teškoća u školi bilo zbog zadirkivanja vršnjaka ili predrasuda i očekivanja (previsokih ili preniskih) koje prema njima mogu pokazivati nastavnici.[73]

U programima za otkrivanje talenata u kojima sudjeluju djeca i adolescenti ne smiju se davati povratne informacije u kojima će djeca i mladi biti izloženi omalovažavanju, neutemeljenoj i/ili gruboj kritici, ponižavanju ili ismijavanju.

Preporučuje se stručna procjena djetetove emocionalne zrelosti i stabilnosti za sudjelovanje u takvim emisijama, kao i osiguravanje od strane pružatelja medijskih usluga mogućnosti pružanja kontinuirane stručne psihološke potpore.

5.8.1. Smjernice za razvrstavanje reality programa

Kod klasifikacije reality programa (i svih njegovih podvrsta poput *structured realityja, scripted realityja ili docusoapa*) treba procjenjivati njihov sadržaj temeljem ranije opisanih smjernica za klasifikaciju potencijalno štetnih sadržaja. Pri tome osobito treba obratiti pozornost na sva potencijalno štetna, opasna i neprimjerena ponašanja ili sadržaje i scene kojima se potiče i/ili promovira ponašanje koje bi moglo štetno utjecati na djecu i mlade. U reality programima ne smije se prikazivati uporaba ni nabava droge ni bilo kojih drugih opojnih sredstava, kao ni osobe pod utjecajem droge ili bilo kojih drugih opijata. Ne smije se poticati ni uporaba ili nabava oružja.

Reality programe treba klasificirati pažljivije i strože od fikcijskih sadržaja te načelno dodjeljivati višu klasifikacijsku oznaku reality programu nego sadržaju s istim potencijalno štetnim scenama i elementima u fikcijskom programu, kao i s posebnom pažnjom odrediti vrijeme emitiranja, vodeći računa o tome tko sve u to doba može vidjeti taj program.

Na samom početku emitiranja programa u kojima nije jasna razlika između fikcije i stvarnosti (poput pseudodokumentaraca, structured reality, scripted reality ili docusoap programa) preporučuje se pružateljima medijskih usluga da objave grafičko i zvukovno upozorenje – „Program koji slijedi ne prikazuje stvarne, nego izmišljene i odglumljene događaje.“

5.9. OGLAŠAVANJE I TRŽIŠNE KOMUNIKACIJE

Proizvođači i oglašivači kako dječjih, tako i drugih proizvoda, usmjeravaju svoje oglašavanje i tržišne komunikacije prema djeci jer ona predstavljaju tri potrošača u jednome. Djeca su primarni potrošači koji raspolažu svojim džeparcem, sekundarni koji nagovaranjem na kupnju utječu na potrošnju svojih roditelja (stvari namijenjenih njima samima, ali i drugih proizvoda) te naposljetku djeca su i budući potrošači koji će postati samostalni potrošači proizvoda prema kojima su u ranoj dobi razvili pozitivne osjećaje.[74]

[73] Shmuelli, 2015.
[74] McNeal, 1992.

Roditelji u potpunosti određuju načine ispunjenja dječjih potreba do dobi od dvije do tri godine. Između treće i četvrte godine, kao rezultat djetetovog misaonog razvoja i razvoja osobnosti kao i sve većeg utjecaja oglašavanja, djeca počinju tražiti kupnju proizvoda (robnih marki) čije logotipe vrlo dobro pamte i prepoznaju. Od pete do šeste godine djeca mogu snažno utjecati na odluke o kupovini odraslih. Međutim, sve do devete godine ili još kasnije djeca u pravilu ne razviju sposobnost kritičkog razmišljanja o svojim odabirima i odlukama o kupnji, već se isključivo povode željama, a kasnije i potrebama koje nisu primarne (glad, žeđ, hladnoća) već psihološke prirode (priznanje, status u grupi vršnjaka, samopoštovanje).[75]

Djeca su, međutim, ranjiva skupina kada se radi o podložnosti persuazivnim i drugim porukama koje dolaze od oglašavanja i tržišnog komuniciranja. Jedan od razloga je njihovo nerazumijevanje svrhe i namjere oglašavanja jer mlađa djeca oglasnim porukama pripisuju informiranje o proizvodu. Tek u dobi 11 - 12 godina djeca mogu prepoznati i razumjeti pravu svrhu postojanja oglašavanja i tržišnog komuniciranja. Još kasnije, negdje oko 13 - 14 godina djeca počinju shvaćati pojam tržišta, prodaje i zarade te počinju stjecati kritičnost prema namjeri i iskrenosti oglašavanja.[76] Drugi razlog veće ranjivosti djece jest da ih je lakše obmanuti poluinformacijama i nedopuštenim (prikrivenim) oglašavanjem jer u predškolskoj i ranoj školskoj dobi teže razlikuju programske sadržaje od oglasa, osjetljivija su na pretjerivanja koja se često koriste u oglašavanju, primjerice da je neki proizvod najbolji, najzabavniji, najveći ili stvoren samo radi njih i njihove razonode. Također, predškolska djeca ne mogu razlučiti stvarnost od vizualnih efekata i trikova te lakše mogu povjerovati u neka nerealno prikazana svojstva oglašenih proizvoda. Zatim, djeca imaju društvene potrebe za prihvaćanjem i poštovanjem, a one se često zlorabe prilikom oglašavanja proizvoda koji bi im navodno trebali donijeti upravo takve koristi. Nadalje, velika izloženost djece oglašavanju može kod njih poticati orijentaciju na materijalističke vrijednosti i razvoj stereotipa.[77] Sve to može navesti djecu da ograniče svoja ponašanja, težnje i aspiracije, kao i otvorenost prema nematerijalnim vrijednostima.

U predadolescenciji i adolescenciji poruke koje dobivaju putem oglašavanja mogu utjecati i na njihovu sliku o vlastitome tijelu, nezadovoljstvo tijelom, opće nezadovoljstvo sobom i neraspoloženje, pa čak i na pojavu poremećaja hranjenja i jedenja.[78] Kod razmatranja eventualne štetnosti oglašavanja za djecu i adolescente trebalo bi se rukovoditi činjenicama o njihovoj povećanoj osjetljivosti i ranjivosti te bi djecu trebalo što manje izlagati oglasnim porukama i drugim aktivnostima tržišnih komunikacija.

5.9.1. Smjernice za emitiranje oglasnih poruka

Zbog značaja i prirode djece kao primatelja poruke i potrošača, ali i onih koji utječu na kupovna ponašanja obitelji, zakonski se štite djeca u oglašavanju upravo zbog pomanjkanja životnog iskustva, povodljivosti i lakovjernosti.[79] Oglasi bi trebali realistično prikazivati proizvode, ne zlorabiti djetetove potrebe, osjećaje i povjerenje prema obitelji i vršnjacima,

[75] Kuterovac Jagodić, 2005.
[76] Linn, De Benedictis i Delucchi, 1982.
[77] Pine i Nash, 2002.
[78] Becker, 2002
[79] Antolović i Haramija, 2015

ne bi smjeli umanjivati autoritete poput roditeljskog ili relevantnih društvenih i kulturnih vrijednosti. Također, oglasi ne smiju zlorabiti neiskustvo i lakovjernost djece i adolescenata, kao ni prikazivati ih u opasnim situacijama.

Oglašavanje određenih nekvalitetnih prehrambenih proizvoda (posebice onih s povećanim udjelom šećera, masti i soli) može negativno utjecati na razvoj dječjih prehrambenih navika i ugroziti njihovo zdravlje.[80] Stoga pružatelji medijskih usluga trebaju voditi računa u koje vrijeme, na koji način i u kojim programima emitiraju oglase s tim sadržajem kako bi se smanjila izloženost djece takvom oglašavanju. U oglašavanju takvih proizvoda u programima namijenjenima djeci ne smiju se koristiti poznate javne osobe ni popularni likovi iz animiranih i igranih filmova.

Oglašavanje i svi oblici tržišnih komunikacija koji promoviraju klađenje i igre na sreću, te oglašavanje proizvoda ili usluga kojima se promiče kult tijela i ljepote te potiču stereotipi o tjelesnom izgledu, kao i oglašavanje koje potiče rodne, dobne ili rasne stereotipe i/ili diskriminaciju ne bi se smijelo emitirati najmanje 15 minuta prije početka ili po završetku dječjeg programa.

Zbog ranije navedenih dječjih karakteristika zakonom i drugim propisima zabranjuje se i ograničava komunikacija za niz proizvoda i usluga. Zakonom i Pravilnicima ograničava se tako oglašavanje alkohola i alkoholnih pića, odnosno vina i voćnih vina, koji moraju udovoljavati sljedećim pravilima:

- ne smiju biti usmjereni posebno na maloljetnike ili ih prikazivati kako konzumiraju takva pića,
- ne smiju povezivati konzumiranje alkohola s poboljšanim fizičkim stanjem ili vožnjom,
- ne smiju se stvarati dojam da potrošnja alkohola pridonosi društvenom ili seksualnom uspjehu,
- ne smiju tvrditi da alkohol ima ljekovita svojstva ili da je stimulans, sedativ ili sredstvo za rješavanje osobnih sukoba,
- ne smiju poticati neumjerenu potrošnju alkohola ili prikazivati apstinenciju ili umjerenost u negativnom smislu,
- ne smiju stavljati naglasak na visok sadržaj alkohola kao pozitivno svojstvo pića.

Za eventualnu procjenu primjerenosti oglašivačkih poruka i tržišnih komunikacija usmjerenih prema djeci pružateljima medijskih usluga preporučuje se koristiti Kodekse pojedinih industrijskih grana ili strukovnih udruženja kao što su HURA (Hrvatska udruga reklamnih agencija) i HUK (Hrvatska udruga za samoregulativu tržišnih komunikacija) te možebitno i tražiti pojašnjenja pojedinih oglasnih aktivnosti preko nadležnih strukovnih organizacija i pripadajućih im tijela poput Etičkih tijela ili Sudova časti.

[80] Hastings, Stead i McDermott, 2004

6. PREPORUKE ZA UREDNIKE I MEDIJSKE DJELATNIKE

Odgovornost za klasifikaciju, odnosno kategorizaciju audio i audiovizualnih sadržaja imaju pružatelji medijskih usluga koji su obavezni prije emitiranja sami provjeriti i pregledati sve sadržaje i klasificirati ih na odgovarajući način, a u skladu s odredbama Zakona o elektroničkim medijima, Pravilnika o zaštiti maloljetnika u elektroničkim medijima te korištenjem smjernica ovih Preporuka za sigurno korištenje elektroničkih medija.

Međutim, s obzirom na to da jedinstveno, jednoznačno i apsolutno određenje štetnosti medijskih sadržaja ne postoji, ni jedna klasifikacija sadržaja ne može biti sveobuhvatna i potpuno iscrpna. Naime, kako smo naveli u ovom dokumentu, na štetnost medijskih sadržaja utječu različiti čimbenici čiji je izvor u samom djetetu (dob, spol, razvojni stupanj, posebna osjetljivost), u načinu prikazivanja sadržaja, ali i u čimbenicima obiteljskog i šireg društvenog konteksta (npr. norme i vrijednosti pojedine obitelji, kulture ili društvenog trenutka). Stoga je prilikom odlučivanja o primjerenosti sadržaja za djecu pojedine dobi potrebno razmotriti vrstu potencijalno štetnog sadržaja (nasilje, seksualnost, rizična ponašanja, nesreće, samoubojstvo itd.) ali i niz drugih aspekata tih sadržaja osim same vrste. Neki od najvažnijih dodatnih aspekata audiovizualnih sadržaja koje treba razmotriti odnose se na temu koja se prikazuje kao i njezino značenje i osjetljivost, kontekst u kojem se tema prikazuje, opći ton i snagu mogućeg utjecaja na djecu u smislu izazivanja straha i tjeskobe, izlaganja sadržaju prije no što ga dijete može apsorbirati i razumjeti kao i mogućnosti oponašanja nepoželjnih ponašanja.

Pritom bi trebalo imati na umu i pravo i potrebu djece da budu informirana, pravo da budu zaštićena od preranog izlaganja neprimjerenim sadržajima te pravo njihovih roditelja i skrbnika da budu informirani o potencijalno štetnim sadržajima.

Neka od pitanja i općih načela koja bi trebalo razmotriti prilikom klasifikacije sadržaja su sljedeća:

- *Društvena i osobna osjetljivost teme*

  Osjetljivost teme može se odnositi na njezinu potencijalnu štetu u smislu izazivanja neposrednih i dugoročnih emocionalnih posljedica ili dugoročnijih posljedica za djetetov razvoj. Najosjetljivije teme uključuju nasilje prema vršnjacima, obiteljsko nasilje, seksualno nasilje, vjersko i rasno nasilje, nasilje prema neistomišljenicima, nasilje prema osobama s invaliditetom, nasilje prema životinjama, zloporabu alkohola i droga, pedofiliju i sl. Većina tih tema nije prikladna za djecu, pa čak ni za mlađe adolescente, no potrebno je razmotriti kontekst u kojem su prikazane, kao i poruke koje prenose. Primjerice, golo ljudsko tijelo koje nije prikazano u seksualnom kontekstu u fikcijskom programu, obrazovnom i/ili dokumentarnom kontekstu te je prikazano sporadično i nedetaljno, sadržaj je koji u načelu može biti prihvatljiv i za djecu do 12 godina. Nagost prikazana u seksualnom kontekstu kao i seksualizirani poticaji i kretnje zahtijevaju klasifikaciju.

  Općenito, ako program sadrži potencijalno štetne sadržaje koji nisu prikazani tako da ohrabruju oponašanje, potiču na djelovanje, izazivaju snažnu napetost i neugodne

emocije te koji su jasno prikazani negativnima i nepoželjnima, tada kategorizacija može biti blaža. Također, strožu klasifikaciju trebaju imati sadržaji koji pokazuju nasilje u ustanovama za skrb djece i bolnicama ili ako nasilje ili kriminal provode strukture koje bi trebale štititi sigurnost i društveni demokratski poredak. Posebno treba obratiti pažnju kada su u programskim sadržajima žrtve djeca s kojima se djeca lako identificiraju te takvi sadržaji trebaju imati višu dobnu kategorizaciju.

- *Emocionalni ton audiovizualnog sadržaja*

  Emocionalni ton odnosi se na stupanj u kojem sadržaj kod gledatelja izaziva neugodne emocije i stanja poput straha, napetosti, tjeskobe, mučnine, beznađa, besmisla, pesimizma ili sadržaji koji promiču ideale ljepote. Teme koje se prikazuju na posebno težak i mučan način, potiču beznađe i bespomoćnost, prikazuju štetna i kriminalna ponašanja normalnima ili poželjnima, trebaju biti kategorizirane za viši uzrast nego iste teme koje se ne prikazuju u takvom tonu. Također, ako se nasilje ne pokazuje eksplicitno, već se samo naslućuje opasnost, u filmovima strave može izazivati jaku napetost, strah i tjeskobu. Konačno, treba obratiti pažnju na sadržaje u kojima su osjetljive teme poput diskriminacije, nasilja, vršnjačkog zlostavljanja ili seksa prikazane u šaljivom tonu jer djeca ironiju i sarkazam u načelu ne mogu razumjeti do približno devete godine, a neka čak još i kasnije.

- *Kontekst u kojem su prikazana zabranjena, nepoželjna i opasna ponašanja*

  Sadržaji koji prikazuju korištenje droga, alkohola i drugih sredstava ovisnosti, kriminalna ponašanja poput vandalizma, krađe, zlostavljanja, nasilja i sl. te diskriminatorna ponašanja na rodnoj, rasnoj ili nekoj drugoj osnovi (npr. prema osobama s invaliditetom tjelesnim, senzoričkim ili psihičkim) ne bi trebala biti prikazana kao normalna, poželjna, zabavna, glamurozna ili opravdana. Samo ako su takva ponašanja u programskom sadržaju jasno osuđena, kažnjena i prikazana kao nepoželjna i štetna, tada takav sadržaj može biti prikladan i za nižu dobnu kategoriju. Za mlađu djecu i adolescente (12 i 15) nije prikladno pokazivanje nasilja kao dopuštenog sredstva za rješavanje problema, uživanje u zadavanju boli i maltretiranju, glorifikacija nasilja, pozitivni heroji koji namjerno i nepotrebno nanose bol i patnju, okrutnost prema žrtvama i sl.

- *Mogućnost oponašanja nepoželjnih i opasnih ponašanja*

  Sadržaji koji detaljno prikazuju kriminalne i nasilne tehnike, kao i izradu oružja, eksploziva i sličnih sredstava, uporabu djeci lako dostupnih predmeta i sredstava u opasne svrhe (npr. noževa, metalnih, staklenih i drugih predmeta ili korištenja lako dostupnih sredstava za izradu eksploziva) ili veličaju uporabu takvih sredstava i tehnika, nisu prikladni za djecu mlađu od 15 godina (kategorije 12 i 15), a posebice se ne bi smjeli emitirati unutar dječjeg programa. Osobito su opasni i sadržaji koji prikazuju sredstva i načine počinjenja samoubojstva ili nanošenja ozljeda samome sebi i drugima, a koje djeca lako mogu oponašati (15 i 18). Također, detaljno opisani načini vršnjačkog zlostavljanja koji se lako mogu imitirati nisu prikladni za mlađu djecu i one u ranoj i srednjoj adolescenciji (15 i 18).

- *Neprimjereni jezik*

  Psovke usmjerene prema drugima, vrijeđanje i omalovažavanje te izražavanje mržnje predstavljaju oblik verbalne agresije. Treba razlikovati blage psovke, psovke u obliku poštapalica i one u kontekstu ljutnje koje nisu usmjerene ni prema kome posebno i one koje su usmjerene izravno, grube su i prijete ozbiljnim posljedicama i pozivaju na akciju. Treba kategorizirati i seksualno eksplicitni govor, odnosno učestalo iznošenje neprimjerenih detaljnih opisa seksualnih iskustava ili fantazija. Premda nema mnogo empirijskih dokaza o štetnosti korištenja neprimjerenog rječnika na dječji razvoj, neka istraživanja pokazuju kako adolescenti koji gledaju više audiovizualnog sadržaja ili igraju više video igara koji obiluju prostim riječima, imaju pozitivnije stavove prema njihovu korištenju, više ih i sami koriste, a također se agresivnije ponašaju.[81]

- *Karakterizacija likova i potencijalno promicanje raznih stereotipa*

  Audio i audiovizualni sadržaji nejednako često, a poneki i u vrijednosnom smislu nejednako, prikazuju ljude različitog spola, dobi, zanimanja i rase. Nejednak prikaz pojedinih podskupina ljudi u mogućnosti je kod mladih korisnika stvarati predrasude i stereotipe prema drugima, ali i stvarati negativnu sliku o sebi samima kao pripadnicima pojedinih skupina. Primjerice, neka su istraživanja pokazala kako su djeca koja mnogo gledaju audiovizualne sadržaje sklonija negativnom mišljenju o starijim osobama.[82] Zato je potreban uravnotežen prikaz osobina osoba pojedinih podskupina posebno za mlade gledatelje u predadolescenciji i adolescenciji kada se formiraju važni aspekti identiteta (osobni vrijednosni stavovi, seksualna orijentacija, izbor zanimanja i sl.).

- *Je li program namijenjen isključivo djeci*

  Većina sadržaja koji su namijenjeni djeci imaju djecu u fokusu, dječji likovi se ponašaju u skladu sa svojom dobi, postupci, radnja i teme su namijenjene djeci i djeca ih nose, produkcija, brzina, tempo smjenjivanja scena i jezik su prikladni za djecu određene dobi. Dječji programi katkada i ne moraju u sadržaju prikazivati djecu, no problem i tema kojim se bave trebaju biti zanimljivi i značajni za djecu te prikazivati njihovo viđenje teme. Posebnu pažnju treba posvetiti odabiru animiranih filmova, jer često ima i onih koji, iako su deklarativno namijenjeni djeci, sadrže dobno neprimjerene teme i mnogo nasilja.

- *Umjetnička vrijednost i integritet audio i audiovizualnog djela*

  Kod promišljanja o klasifikaciji pojedinog sadržaja potrebno je osim procjene potencijalne štetnosti, uzeti u obzir i umjetničku vrijednost audio i audiovizualnih djela, procijeniti estetske dosege djela, njihov integritet i povijesni kontekst.

[81] Coyne i sur., 2011.
[82] Greenberg, 1982.

Treba imati na umu da su audio i audiovizualna djela važna za formiranje opće kulture i stvaranje temeljnih vrijednosti, te da, posebice film, ali i ostali oblici audiovizualnog izražavanja ispunjavanju temeljne čovjekove potrebe, zbog kojih se kultura i posreduje medijima. Stoga treba procjenjivati i posebne karakteristike i umjetnički učinak i utjecaj audiovizualnih djela, određen i zapisom, tehnologijom i, ne manje važno, odvijanjem u vremenu.[83] Kod igranih sadržaja (posebice filma i dramskih serija) granica prihvatljivog je možda najfleksibilnija, jer se radi o umjetničkoj formi kod koje publika ima određena očekivanja glede sadržaja. Međutim, nemoguće je definirati granicu prihvatljivog, jer ona ovisi o brojnim čimbenicima, uključujući kulturne i, naravno, dobne čimbenike, te stoga uvijek treba sagledati cjelokupni kontekst i potrebu zaštite maloljetnika. Zbog svoje vremenske organiziranosti i preciznosti odvijanja strukture[84] uvjetovane tehnologijom (analognom podjednako koliko i digitalnom), film se treba prezentirati u svojoj cjelini i neprekinut kako bi ostvario sve svoje učinke, u suprotnom možemo govoriti tek o manipulaciji filmom i informaciji o filmu.

- *Poznavanje publike i sadržaja*

  Kod odlučivanja o klasifikaciji programa potrebno je poznavati svoju publiku. I onu kojoj se medij obraća i onu za koju je vjerojatno da će, s obzirom na način distribucije, medijsku platformu i vrijeme objavljivanja, pratiti te medijske sadržaje. Stoga – osim ranije navedenih pitanja i općih načela - treba promisliti i o tome kako se distribuira sadržaj (linearno, nelinearno), u koje se vrijeme emitira, koje je vrste i žanra, namijene i kome se obraća.

[83] usp. Peterlić, 2000, Gilić, 2007.
[84] usp. i Powell, 2012.

7. PREPORUKE ZA RODITELJE

Roditelji imaju jednu od najvažnijih, ako ne i najvažniju, i izravnu ulogu u procesu odgoja i socijalizacije svoje djece. Međutim, njihova uloga očituje se i u tome što oni oblikuju i prenose djelovanje različitih drugih socijalizacijskih utjecaja izvan obitelji na djecu. Kada se radi o utjecaju medija, oni mogu biti izravni – preko onoga što dijete samo gleda, ali i posredovani roditeljima koji će regulirati pristup djeteta brojnim medijima i određenim sadržajima i tumačiti njihovo značenje. Korištenje medija i medijski sadržaji mogu djelovati gotovo na sve aspekte funkcioniranja i razvoja djece i adolescenata. Mediji mogu biti vrlo korisni i neizbježni su u obrazovanju, informiranju i zabavi djece i adolescenata. Međutim njihovi utjecaji mogu biti i štetni i o njima smo opsežno govorili na početku ovog dokumenta. Štetni učinci medija mogu se spriječiti ili u velikoj mjeri ublažiti roditeljskim posredovanjem korištenja medija. U preventivne postupke možemo ubrojiti opći roditeljski stil odgoja i nadzor nad količinom, mjestom i sadržajima kojima je dijete izloženo (tzv. restriktivno posredovanje), a u aktivne različite oblike komentiranja i razgovora prilikom i nakon gledanja sadržaja (tzv. aktivno posredovanje), osobito onih koji se drže potencijalno neprimjerenim, kao i pružanjem primjera i učenjem odgovornog korištenja medija. Najvažnije od svega, potrebno je razvijati dječje samopoštovanje jer će se samopouzdana i sigurna djeca lakše oduprijeti npr. oglašavanju koje ih pokušava učiniti nesretnima i proizvesti u njima nove potrebe i želje.

Tehnološki napredak i razvoj medija doveo je do toga da smo svakodnevno okruženi s nekoliko ekrana, odnosno medijskih platformi, preko kojih koristimo medijske sadržaje, informiramo se i komuniciramo. Televizija više nije jedini ili prevladavajući elektronički medij, već se masovno koriste i druge medijske platforme poput računala, tableta, pametnih telefona, usluga sličnih televiziji (npr. sadržaji na zahtjev) i igraćih konzola. Stoga roditelji i svi drugi koji brinu o djeci i adolescentima moraju paziti ne samo na količinu i vrstu sadržaja koju djeca gledaju na televiziji, već i na to koliko i kakve sadržaje koriste preko drugih medijskih platformi. Digitalni mediji i nove medijske platforme danas su integrirane u sve aspekte svakodnevnog života. Stoga je važno razmotriti cjelokupan kontekst korištenja medija i raznovrsnih platformi, njihov sadržaj i utjecaj, a ne samo obraćati pažnju na vrijeme provedeno pred raznim ekranima. Posebice je to važno kod djece starije od 11 i 12 godina koja, prema brojnim istraživanjima,[85] audiovizualne sadržaje u znatno većoj mjeri koriste preko drugih platformi u odnosu na televiziju.

7.2. Preventivni roditeljski postupci

Roditelji imaju velik utjecaj na djetetov pristup medijima u vremenskom i sadržajnom smislu jer prate, nadziru i reguliraju koliko se i kada djeca koriste brojnim medijskim platformama (igraće konzole, pametni telefoni, računala, tableti, televizori...), koliko će se i što gledati kao i kada će se gledati i u kojem kontekstu. Na taj način, ali i samim svojim primjerom i navikama i načinima korištenja medija, roditelji oblikuju dječje navike korištenja medijskih platformi i raznovrsnih audiovizualnih sadržaja, ali mogu biti i važni posrednici koji će potencirati pozitivne i ublažiti negativne učinke korištenja medijskih sadržaja. Suvremeni

[85] npr. Ofcom, Children and Parents: Media Use and Attitudes Report, 2014.

trendovi pokazuju kako djeca sve češće koriste te sadržaje u svojoj sobi, sama i neovisno od roditelja, dok roditelji uglavnom gledaju u zajedničkim prostorijama i shvaćaju gledanje audiovizualnih sadržaja kao grupnu aktivnost. Također, dok su djeca mlađa, tada češće zajedno s roditeljima gledaju televiziju, a kada djeca ulaze u adolescenciju ona sve više samostalno (i često bez roditeljskog nadzora) koriste druge medijske platforme.

Gledanje audiovizualnih sadržaja toliko je omiljeno među djecom da roditelji to često koriste kao sredstvo nagrađivanja ili kažnjavanja djece koje se sastoji od uskraćivanja ili dopuštanja gledanja televizije, odnosno korištenja neke medijske platforme. Čak se i roditeljske strategije i stilovi roditeljstva očituju kroz stupanj kontrole i regulacije gledanja audiovizualnih sadržaja i korištenja drugih medijskih platformi. Neki su istraživači prepoznali četiri tipa roditelja s obzirom na regulaciju gledanja audiovizualnih sadržaja – restriktivni, nerestriktivni, promotivni i selektivni.[86]

Restriktivni roditelji djecu ne potiču na korištenje i gledanje medija i strogo ograničavaju sadržaje koje dijete gleda. Njihova djeca gledaju manje sadržaja neprimjerenih za djecu, no gledaju i manje obrazovnog programa te su sklonija gledanju televizije kada roditelji nisu prisutni. Nerestriktivni roditelji slabo potiču djecu na gledanje, ali ne ograničavaju sadržaje koje dijete gleda. Njihova djeca mnogo rjeđe gledaju edukativne programe, dok najviše gledaju zabavne programe i to bez nazočnosti roditelja pa mogu biti izložena neprimjerenim sadržajima. Roditelji koji potiču djecu na gledanje i slabo reguliraju djetetovo gledanje nazivaju se promotivnima i njihova djeca najčešće gledaju audiovizualne sadržaje zajedno s njima, što omogućuje posredovanje roditelja o sadržajima koji se gledaju, a također i gledanje obrazovnog i dječjeg informativnog programa. Naposljetku, selektivni roditelji ohrabruju gledanje, no nešto više biraju i ograničavaju sadržaje tako da djeca gledanju manje zabavnih, a više obrazovnih i informirajućih programa.

7.3. Roditeljski nadzor nad korištenjem medijskih platformi

Regulacija količine, vremena i uvjeta konzumacije medijskih sadržaja, kao i same vrste sadržaja koje djeca mogu gledati može imati značajan utjecaj na to kakve će učinke mediji imati na djecu i adolescente. Tako, primjerice, djeca čiji roditelji ograničavaju količinu pristupa medijima manje gledaju audiovizualne sadržaje, a postoje dokazi i da imaju u prosjeku bolji uspjeh u školi, manje spolnih stereotipa i manje strahova od bivanja žrtvom nasilja u stvarnome životu.[87]

Kako bi ograničili vremenski i sadržajni pristup televiziji i drugim medijskim platformama, roditelji bi trebali:

- ne dopustiti svakodnevno dugo gledanje televizije i korištenje drugih medijskih platformi i ne dopustiti da dijete do kasnih sati gleda audiovizualne sadržaje ili igra video igre. Roditelji ne bi smjeli koristiti televiziju ili neku drugu platformu poput igraće konzole, računala, tableta ili pametnog telefona kao dadilju. Za djecu mlađu od dvije (2) godine preporučljivo je da uopće ne gledaju televiziju i/ili druge medijske

[86] St Peters i sur., 1991.
[87] Buijzen, van der Molen i Sondij, 2007.

platforme ili da ih gledaju najviše petnaest minuta dnevno. Predškolska djeca mogu gledati audiovizualne sadržaje oko jedan sat, a djeca starija od 7 godina najviše oko dva sata dnevno.

- držati televizor u dnevnoj ili nekoj drugoj zajedničkoj, a ne u dječjoj sobi;

- ograničiti vrijeme dana kada televizor može biti uključen te kada se može koristiti pojedina medijska platforma. Ne bi trebalo imati televizor uključen cijeloga dana, osobito kada su djeca mala, jer zvukovi i slike s ekrana ometaju pažnju djece kod igranja s drugim stvarima i smanjuju količinu komunikacije djece s odraslima i ostalim ukućanima. Trebalo bi isključiti televizor i druge medijske platforme za vrijeme obroka kako bi se osiguralo zajedničko obiteljsko vrijeme i značajne verbalne interakcije članova obitelji;

- donijeti obiteljsko pravilo da se televizor i druge medijske platforme ne uključuju niti gledaju dok nisu izvršene školske i druge obveze. Treba spriječiti da djeca gledaju televizor i druge platforme neposredno prije polaska u školu ili prije spavanja, a kako ne bi bila previše zaokupljena sadržajima i pobuđena emocijama i mislima koje oni mogu izazvati te kako se ne bi zaboravila spremiti za polazak u školu;

- unaprijed, na temelju programa, odlučiti u dogovoru s djetetom što će ono gledati određenog dana. Roditelji bi se trebali upoznati s dobnom kategorizacijom sadržaja koja je određena Pravilnikom o zaštiti maloljetnika u elektroničkim medijima (oznake za sadržaje namijenjene za djecu stariju od 12, 15 i 18 godina). Također, roditelji bi trebali osvijestiti kako doba dana također igra ulogu u regulaciji sadržaja te ne dopustiti da djeca gledaju bilo koju od medijskih platformi prekasno i izvan vremenskih granica u kojima se prikazuju sadržaji za određenu dob. Važno je i djeci tehničkom (roditeljskom) zaštitom onemogućiti pristup takvim sadržajima na nelinearnim medijskim uslugama, poput usluge video na zahtjev;

- ne dopustiti da dijete gleda njemu neprimjerene sadržaje, osobito one s nasiljem i seksualnim sadržajima. Roditelji bi trebali ojačati svoje odluke upozoravajući dijete na vizualna (grafička) i/ili zvučna upozorenja koja glase: „Program koji slijedi nije primjeren za osobe mlađe od 12/15/18 godina.“ Treba potaknuti dijete da gleda obrazovne, dokumentarne i kvalitetne igrane, animirane i zabavne programe te s njima razgovarati o viđenome;

- osigurati dovoljno vremena za djetetove druge aktivnosti: igru, druženje s vršnjacima i obitelji, učenje, tjelesne i ostale aktivnosti izvan kuće;

- biti dobar uzor svojoj djeci i u restriktivnom pristupu korištenju televizije i medijskih platformi i razmišljanju o kvaliteti sadržaja. Roditelji bi se trebali držati pravila koja su zajednički donijeli, posebice da se medijske platforme ne koriste tijekom nekih zajedničkih obiteljskih aktivnosti.

- upoznati se i koristiti mogućnosti tehničke zaštite djece od štetnih sadržaja putem pinova ili kodova, posebnih prekidača i timera, filtara, ključeva za električne kabele i sl.

7.4. Aktivno roditeljsko posredovanje u korištenju medijskih platformi

Aktivno posredovanje gledanja audiovizualnih sadržaja podrazumijeva različite aktivnosti u kojima roditelji s djecom razgovaraju o sadržajima koje će gledati i zašto, odnosno o sadržajima koji nisu primjereni za gledanje i zašto te o sadržajima koje su gledali i kako su ih razumjeli. Pritom je važno da roditelji budu vodiči djeci kroz programske sadržaje, tumače ih i interpretiraju, pojašnjavaju i o njima raspravljaju i daju mišljenja. U ove tehnike ubraja se upoznavanje djece s načinima na koje se proizvodi program, kako se koriste različiti trikovi, montažni, računalni ili filmski efekti, koja je svrha i motivacija pojedine vrste programa i sl. Istraživanja pokazuju kako je aktivno posredovanje roditelja povezano s mnogim povoljnim ishodima korištenja medijskih sadržaja kao što su bolje razumijevanje sadržaja, učinkovitije učenje uz pomoć televizije, veća kritičnost prema pojedinim sadržajima te slabiji negativni učinci potencijalno štetnih ili neprimjerenih sadržaja i promidžbenih programa.

- ukazujte djeci na zanimljive programe i pomozite im da zajednički donosite odluke o tome što će se i kada gledati. Upoznajte se s programima koje vole vaša djeca, njihovim likovima i zapletom kako biste mogli o njima razgovarati i komentirati. Na taj način pokazat ćete djeci da vam je stalo do njih i njihovih interesa;

- razgovarajte o medijskim sadržajima: što je djetetu u njima zanimljivo, kako si tumače određene događaje i postupke likova, što misle o nekim temama. Recite i vi svoje viđenje i svoje mišljenje. Pomozite im i ponudite alternativna objašnjenja, ukazujte na neprimjerenost nekih tvrdnji, scena i postupaka likova. Odgovarajte na dječja pitanja i postavljajte ih i vi njima. Primjerice, zadajte im da prepričaju što se dogodilo, da predvide što će biti dalje, razgovarajte o tome kako bi oni postupili u nekim situacijama, podsjeća li ih na njihova iskustva i sl.;

- razgovarajte o osjećajima i raspoloženju koje izazivaju određeni sadržaji: vesele li ih ili rastužuju, plaše, uznemiruju, brinu i zašto;

- ako dijete i vidi neke potencijalno štetne, neprimjerne i uznemirujuće sadržaje, nemojte preko njih samo prijeći šutnjom i gašenjem televizije ili neke druge medijske platforme, već iskoristite situaciju za objašnjenje potencijalne štetnosti takvog sadržaja. Obrazložite što je dijete vidjelo i zašto to nije dobro i prikladno za njega, razgovarajte o njegovim dojmovima;

- upozorite djecu, osobito predškolsku, kada su prikazani događaji stvarni, a kada su izmišljeni i fikcijski. Ta razlika osobito nije jasna kod nekih žanrova kod kojih je djeci teško shvatiti razliku između stvarnosti i fikcije. Riječ je o programima koji izgledaju kao dokumentarni, ali su u suštini fikcijski glumljeni sadržaji sa scenarijem ili intervencijama produkcije. Ukazujte im na to koje stvari iz animiranih ili fantastičnih filmova i serija ljudi mogu zaista učiniti, a koje ne mogu;

- upozorite na opasna ponašanja iz programa i protumačite zašto ih oni ne bi trebali činiti i kako bi ih mogli dovesti u opasnost;

- informativne programe, osobito vijesti, također komentirajte i djeci na prikladan način objasnite. Nemojte misliti da djeca ne čuju vijesti, iako ih ne gledaju, i nemojte

misliti da ih one uopće ne zanimaju ili ne uznemiruju. Osobito je važno razgovarati o uznemirujućim vijestima o nesrećama i drugim opasnostima kojih se djeca mogu bojati;

- ako gledate programe u kojima se koriste nasilni načini rješavanja sukoba, ukazujte na njihovu neprimjerenost, na moguće neprikazane posljedice poput ozljeda, rana, boli, dugoročnog liječenja i patnje, nelagode, uznemirenja i sl. Razgovarajte o drugim, nenasilnim načinima rješavanja određenih situacija. Istraživanja pokazuju da ako roditelji ne komentiraju negativno medijsko nasilje, da djeca mogu imati pozitivnije stavove prema agresivnom ponašanju i biti sklonija agresivnijem ponašanju. Djeca čiji roditelji negativno komentiraju nasilne scene i agresivna ponašanja likova spremnija su, odnosno lakše ga prepoznaju i na njega reagiraju u stvarnome životu;[88]

- potičite dijete na kritičnost kod biranja sadržaja koje će gledati, ali i na kritičko analiziranje i vrednovanje kvalitete viđenog medijskog sadržaja, iznesenih ponašanja, postupaka, stavova, mišljenja. Potičite razvijanje kritičkog odnosa prema medijskom sadržaju, kao i učenje o medijskim i filmskim tehnikama i zakonitostima produkcije sadržaja;

- ukažite adolescentima kako mediji mogu utjecati na njegovo samopoštovanje i sliku svijeta. Ukazujte na sadržaje koji potiču spolnu, seksualnu, dobnu, rasnu, nacionalnu diskriminaciju ili diskriminaciju po bilo kojoj drugoj osnovi te koji potiču izgradnju kulta tijela, stereotipe, konzumerizam, odnosno na programe koji veličaju i/ili promoviraju određeni neprimjereni stil života i neprimjerene vrijednosti, neprihvatljiva ponašanja, rasizam, nacizam, kriminal i sl.;

- gledajte televiziju i ostale medijske platforme zajedno s djecom, osobito predškolcima, no nemojte samo šutjeti. Iskoristite to vrijeme i sadržaje za razgovor i bolje međusobno upoznavanje i razmjenu mišljenja te poučavanje;

- razvijajte kod djece tzv. „potrošačku pismenost“ koja će uključivati tumačenje namjere i svrhe oglašavanja. Ukazujte na tehnike i postupke koje oglašavanje i tržišno komuniciranje koriste da nešto prodaju, kao i na pozitivne i negativne značajke proizvoda, razgovarajte o viđenim oglasima i proizvodima, ukazujte na postojanje istovrsnih proizvoda različitih proizvođača i sl.

[88] Clark, L. S., 2011.

8. PREPORUKE ZA EDUKATORE

Važan dio socijalizacijske uloge, obrazovne ali i odgojne, vezan je uz sustav predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja. U odnosu na obiteljsku sredinu, socijalizacija je unutar školskog sustava uronjena u interakciju s vršnjacima te se primarno odvija u višesmjernoj komunikaciji nastavnika i učenika. Socijalizacijski doprinos škole osobito je važan u slučajevima djece bez roditelja ili skrbnika, odnosno u situacijama obilježenim neadekvatnom roditeljskom brigom i odnosom s djetetom.

Imajući u vidu da nisu svi medijski sadržaji primjereni djeci i/ili adolescentima, odnosno da određene implicitne ili eksplicitne medijske poruke mogu izazvati zbunjenost, napetost ili strah pa čak i pridonijeti neželjenom ponašanju mladih ljudi, ideja o važnosti promoviranja medijske pismenosti kontinuirano jača. Medijska pismenost uobičajeno se definira kao skup vještina, znanja i spoznaja potrebnih za razumijevanje i kritičku analizu medijskih sadržaja, što korisniku, posebice djeci i mladima pomaže u zaštiti od potencijalno neprimjerenih medijskih sadržaja. Medijski pismeni ljudi mogu donijeti informirane odluke, razumjeti prirodu sadržaja i usluga, i koristiti prednosti cjelokupnog raspona mogućnosti koje nude nove komunikacijske i medijske tehnologije.

S obzirom na povećani broj i dostupnost medijskih sadržaja koji nisu primjereni ili prilagođeni djeci i maloljetnicima te s obzirom na ograničenu mogućnost njihove regulacije – poglavito kada je riječ o novim medijskim platformama i internetu – kritičko medijsko opismenjavanje postaje edukacijski imperativ.[89] Tako u posljednjih dvadesetak godina raste broj školskih programa usmjerenih povećanju medijske pismenosti, koji su ili uklopljeni u postojeće predmete, oblikovani kao zasebni predmeti ili se izvode u formi izvankurikularnih radionica (najčešće u organizaciji civilnih udruga). Znanstvena istraživanja potvrdila su djelotvornost većeg broja intervencija koje nastoje smanjiti rizike izloženosti mladih ljudi određenim medijskim proizvodima, ali i upozorila kako je veličina njihova utjecaja na mlade ljude umjerena.[90] Ti nalazi sugeriraju kako je programe medijske pismenosti koji se izvode u školama ili lokalnoj zajednici potrebno kombinirati s usmjerenim angažmanom roditelja (važnost edukacije roditelja) te aktivnošću drugih društvenih institucija (edukacija medijskih djelatnika itd.).

U sve povezanijem i medijski posredovanom svijetu, čini se kako ciljani angažman roditelja i školski programi medijskog opismenjavanja djece i adolescenata nemaju alternativu. No, takav zaključak pretpostavlja da i roditelji i nastavnici barataju alatima potrebnim za razvijanje medijske pismenosti, o čemu u nas postoji vrlo malo podataka.

U nastavku navodimo neke smjernice za medijsko opismenjavanje djece i adolescenata u kontekstu nastavnih i izvannastavnih aktivnosti:

[89] American Academy of Pediatrics, 2010., McCannon, 2005.
[90] Se-Hoon, Hyunyi i Yoori, 2012.; Pinkleton i sur., 2012.

- Medijsko opismenjavanje treba uključiti sve vrste medija – vizualne (TV, video, film), auditivne (radio, snimljena glazba) i pisane – kao i različite medijske platforme te nove medijske tehnologije.
- Medijsko obrazovanje odnosi se na poučavanje i učenje o medijima i ne treba ga miješati s poučavanjem putem medija ili uz pomoć njih. Dakle, edukaciju o medijima treba razlikovati od edukacijskih medija i edukacijske tehnologije.
- Poučavanje o medijima i za medije treba polaziti od postojećeg znanja i iskustva djece i adolescenata s medijima. Potrebno je izbjegavati nametanje načina čitanja i razumijevanja medija iz perspektive edukacijskih ciljeva i imperativa; valja imati na umu kako mladi često bolje poznaju neke aspekte medijske kulture nego odrasli.
- Poučavanje o medijima i za medije treba biti prilagođeno dječjoj dobi i stupnju misaonog, emocionalnog i socijalnog razvoja i treba se odvijati tijekom cjelokupnog procesa odgoja i obrazovanja na svim razinama.
- Medijsko opismenjavanje može biti dio različitih nastavnih predmeta ili poseban predmet, no poželjna je interdisciplinarnost i međupredmetna usmjerenost.
- Temeljne kompetencije koje bi odgoj za medije trebao razvijati su: a) kompetencije za razumijevanje medijskih sadržaja i njihovo kritičko tumačenje i vrednovanje, b) tehničke kompetencije, vezane uz uporabu medija i medijskih platformi i c) praktične kompetencije za stvaranje i kreiranje medijskih sadržaja u cilju što aktivnije društvene uloge djece i adolescenata.
- Ključni aspekti koje bi obrazovanje za medije u školi trebalo obuhvatiti su:

    - uloga i funkcija medija, odnosno tko su medijski dionici, što oni komuniciraju i zašto (medijske institucije, medijske namjere, medijska ideologija i ekonomija);
    - vrste medija i njihove specifičnosti, medijske forme (dokumentarna, oglašivačka, obavijesna itd.), medijski žanrovi (komedija, drama, SF, horor, akcija, triler itd.) te kako ih prepoznati i adekvatno interpretirati;
    - osnove tehnologije proizvodnje medijskih sadržaja;
    - specifičnosti medijskog jezika, pravila i konvencije koje stoje iza proizvodnje medijskih sadržaja;
    - značajke korisnika različitih medija; jednosmjerna i dvosmjerna komunikacija te identifikacija s medijima;
    - kako mediji reprezentiraju i konstruiraju stvarnost, kakva je povezanost stvarnih ljudi, događaja, mjesta, ideja i njihovog medijskog prikaza (mogućnosti i zamke medijske prezentacije svijeta);
    - problematična uporaba i zlouporaba medija (medijska manipulacija, ovisnost o medijima, nasilje putem medija i sl.)
    - korištenje medija u odgoju i obrazovanju, osobito u samoj nastavi (zašto je dobro medije koristiti u nastavi, edukativni medijski sadržaji u tradicionalnim, elektroničkim i novim medijima, edukativne videoigre i aplikacije);
    - mogućnosti korištenja medija u osobnom razvoju, promicanju vrijednosti, zagovaranju ljudskih prava;

- važnost etičkih smjernica u kreiranju medijskih sadržaja (zaštita ljudskog dostojanstva, zaštita privatnosti, neprihvatljivost diskriminacije i govora mržnje i sl.);

- Premda je za obrazovanje o medijima poželjna određena tehnološka opremljenost škole, nije nužno da je ona na vrlo visokoj razini jer se o medijima i medijskim porukama i sadržajima može poučavati i uz pomoć svakodnevnih i lako raspoloživih materijala kao što su novine, časopisi, radio i televizija koje su danas, baš kao i sredstva za snimanje i reprodukciju slike i zvuka, dostupni na mobilnim telefonima i televizorima i računalima koje ima većina škola.

- Nastavnike koji bi provodili medijsko opismenjavanje potrebno je stručno osposobiti te im omogućiti odgovarajuće cjeloživotno usavršavanje. Prije svega se to odnosi na učitelje razredne nastave i nastavnike hrvatskoga jezika koji su, prema Nastavnom planu i programu za osnovnu školu, zaduženi za medijsko opismenjavanje djece u Hrvatskoj. Naime, medijska se pismenost u osnovnim školama ostvaruje kroz medijsku kulturu, jednu od predmetnih sastavnica hrvatskoga jezika, uz hrvatski jezik, književnost i jezično izražavanje.

9. POGOVOR

Uz članove Vijeća za elektroničke medije i stručne službe Agencije za elektroničke medije, u izradi Preporuka za zaštitu djece i sigurno korištenje elektroničkih medija kao stručni suradnici sudjelovali su prof. dr. sc. Gordana Kuterovac Jagodić (Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), prof. dr. sc. Aleksandar Štulhofer (Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) i prof.dr.sc. Marija Lebedina Manzoni (Odsjek za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu). Rad tima vodio je i koordinirao Robert Tomljenović.

Sadržajni doprinos izradi Preporuka dali su i Lana Ciboci (Edward Bernays Visoka škola za komunikacijski menadžment i Društvo za komunikacijsku i medijsku kulturu, Zagreb), izv. prof. dr. sc. Nikica Gilić (Odsjek za komparativnu književnost, katedra za Filmologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) te izv. prof. dr. sc. Danijel Labaš (Odjel za komunikologiju, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu).

Stručne recenzije Preporuka izradili su: doc. dr. sc. Irena Sever Globan (Odjel za komunikologiju, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb), Krešimir Mikić (med. pedagog, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), Kamilo Antolović (stalni sudski vještak za oglašavanje i tržišne komunikacije, Zagreb), Ured Pravobraniteljice za djecu te UNICEF-ov ured za Hrvatsku.

10. LITERATURA

- American Academy of Pediatrics (2010). *Policy statement – media education*. Pediatrics, 126: 1012-1017.
- American Academy of Pediatrics (1999). *Committee on Public Education*, Vol. 104 No. 2, August 1999. str. 341-343.
- Američko udruženje psihologa – APA (2007). *Report of the APA Task Force on the Sexualization of Girls*. Washington.
- *Analysis of the implementation of the provisions contained in the AVMSD concerning the protection of minors*. (2015). European Audiovisual Observatory. Strasbourg
- Anderson, C. A., Berkowitz, L., Donnerstein, E., Huesmann, L. R., Johnson, J. D., Linz, D., & Wartella, E. (2003). *The influence of media violence on youth*. Psychological science in the public interest, 4(3), 81-110.
- Anderson, C. A., Carnagey, N. L., & Eubanks, J. (2003). *Exposure to violent media: the effects of songs with violent lyrics on aggressive thoughts and feelings*. Journal of personality and social psychology, 84(5), 960.
- Antolović, K., Haramija P. (2015). Odgovorno oglašavanje. K/K Promocija i HURA. Zagreb.
- Arnett, J. J. (1995). Adolescents' uses of media for self-socialization. *Journal of youth and adolescence*, *24*(5), 519-533.
- Arnett, J. J. (2010). *Adolescence and emerging adulthood*. Pearson Education Limited.
- Australian Communications and Media Authority (2013). Guide to children's television classification for applicants for C&P programs. http://www.acma.gov.au/~/media/Online%20Content/Information/pdf/Guide%20to%20childrens%20television%20classification%20pdf.pdf
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory.* Prentice-Hall, Inc.
- Bandura, A. (2001). *Social cognitive theory of mass communication*. Media psychology, 3(3), 265-299.
- Barr, R., Muentener, P., & Garcia, A. (2007). Age-related changes in deferred imitation from television by 6-to 18-month-olds. *Developmental Science*, 10(6), 910-921.
- Bartholow, B. D., Anderson, C. A., Carnagey, N. L., & Benjamin, A. J. (2005). *Interactive effects of life experience and situational cues on aggression: The weapons priming effect in hunters and nonhunters*. Journal of Experimental Social Psychology, *41*(1), 48-60.
- Bilić, V. (2012). *Životni ciljevi adolescenata sklonih kockanju*. Život i škola, br. 27, god. 58., str. 77. – 93.
- Blaszczynski, A., Nower, L. (2008). *Differences in attitudes toward money between subgroups of gamblers: Implications for smart card technologies an exploration of the Tool and Drug Theories of money gambling*. Sydney: The Queensland Government Treasury.
- Bryant, J., & Oliver, M. B. (Eds.). (2009). *Media effects: Advances in theory and research*. Routledge.
- Buijzen, M., van der Molen, J. H. W., & Sondij, P. (2007). Parental mediation of children's emotional responses to a violent news event. *Communication Research*, *34*(2), 212-230.
- Buljan Flander, G. i sur. (2009.) *Exposure of children to sexual content on the Internet in Croatia*. Child Abuse and Neglect, 33: 849-856.
- Bushman, B.J., Anderson, C.A. (2015). *Understanding Causality in the Effects of Media Violence*. American Behavior Scientist, 59 (4), 1807-1821

- Busselle, R. W., & Greenberg, B. S. (2000). The nature of television realism judgments: A reevaluation of their conceptualization and measurement. *Mass Communication & Society, 3*(2-3), 249-268.
- Cantor, J. (1998). *Children's attraction to violent television programming*. In J. H. Goldstein, Cantor, J., & Nathanson, A. I. (1996). *Children's fright reactions to television news*. Journal of Communication, 46(4), 139-152.
- Cantor, J. (2001). The media and children's fears, anxieties, and perceptions of danger. *Handbook of children and the media*, 207-221.
- Ciboci, L.; Labaš, D. (2015). Utjecaj medija na igru djece predškolske dobi, 363. – 388., u: Smajić, D., Majdenić, V. (ur.) *Dijete i jezik danas – Dijete i mediji*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Clark, L. S. (2011). *Parental mediation theory for the digital age*. Communication theory, 21(4), 323-343.
- Collins, P., Wright, J., Anderson, D., Huston, A., Schmitt, K., McElroy E. and Linebarger, D. (1997). *Effects of Early Childhood Media Use on Adolescent Achievement.* Paper presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Apr., Washington, DC.
- Coyne, S. M., Stockdale, L. A., Nelson, D. A., & Fraser, A. (2011). *Profanity in media associated with attitudes and behavior regarding profanity use and aggression*. Pediatrics, *128*(5), 867-872.
- Cultural Indicators Research Team. (1977). *The Gerbner violence profile - an analysis of the CBS report*. Journal of Broadcasting & Electronic Media, 21(3), 280-286.Ed.), Why we watch: The attractions of violent entertainment (pp. 88-115). Oxford University Press.
- Dahlberg, L. L., & Krug, E. G. (2002). Violence--a global public health problem. In: Krug, E. G., Mercy, J. A., Dahlberg, L. L., & Zwi, A. B. (2002). The world report on violence and health. (pp.1-21). Geneva, Switzerland: *World Health Organization.*
- Dalle Vache, Angela, ur., 2012, *Film, Art, New Media: Museum Without Walls?*, New York, Houndmills: Palgrave Macmillan
- Direktiva o audiovizualnim medijskim uslugama - AVMS (2010). Europski parlament. www.eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0013&from=EN
- Dittmar, H.; Halliwell, E.; Ive, S. (2006) Does Barbie Make Girls Want to Be Thin? The
- Dodig, D., & Ricijaš, N. (2011). Obilježja kockanja zagrebačkih adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, *18*(1), 103-125.
- Eastin, M.S. (Ed). (2013). Encyclopedia of media violence: one volume set. Washington D.C.:Sage.
- Effect of Experimental Exposure to Images of Dolls on the Body Image of 5- to 8-Year-Old Girls, Developmental Psychology, 42 ()2, 283–292
- Ennemoser, M., & Schneider, W. (2007). Relations of television viewing and reading: Findings from a 4-year longitudinal study. *Journal of Educational Psychology*, 99(2), 349.
- Gerbner, G.,Gross, l. (1976). "Living with television: the violence profile." *Journal of Communication* 26(2):173–199.
- Gilić, N. (2007). *Uvod u teoriju filmske priče*, Zagreb: Školska knjiga
- Greenberg, B.E. (1982). *Television and Role Socialization: An Overview*. pp. 179-190. In: Pearl, D., Bouthilet, L., & Lazar, J. B. (1982). *Television and behavior: Ten years of scientific progress and implications for the eighties* (Vol. 1). US Dept. of Health and Human Services, Public Health Service, Alcohol, Drug Abuse, and Mental Health Administration, National Institute of Mental Health.
- Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1986). *Living with television: The dynamics of the cultivation process* (pp. 17-40).
- Halberstadt, A. G., Denham, S. A., & Dunsmore, J. C. (2001). Affective social competence. *Social development*, *10*(1), 79-119.

- Hald, G. M. i sur. (2014.) *Pornography and sexuality*. U: Tolman, D. L. i Diamond, L. M. (ur.) *APA Handbook of Sexuality and Psychology: Vol. 2. Contextual Approaches*. Washington, D. C.: American Psychological Association.
- Harrison, K., & Cantor, J. (1999). Tales from the screen: Enduring fright reactions to scary media. *Media Psychology*, 1(2), 97-116.
- Henderson, V. R. (2007). Longitudinal associations between television viewing and body mass index among white and black girls. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 544-550.
- Hennessy, M., Bleakley, A., Fishbein, M., & Jordan, A. (2009). *Estimating the longitudinal association between adolescent sexual behavior and exposure to sexual media content.* Journal of sex research, 46(6), 586-596.
- Higuchi, S., Motohashi, Y., Liu, Y., & Maeda, A. (2005). Effects of playing a computer game using a bright display on presleep physiological variables, sleep latency, slow wave sleep and REM sleep. *Journal of sleep research*, 14(3), 267-273.
- Horvath, M. A. H. i sur. (2013.) *Basically... porn is everywhere: A rapid evidence assessment on the effects that access and exposure to pornography has on children and young people*. London: The Office of Children's Commissioner (https://www.childrenscommissioner.gov.uk/sites/default/files/publications/Basically_-_Porn_is_everywhere_-_The_Appendicies.pdf).
- Huesmann, L. R., Moise-Titus, J., Podolski, C. L., & Eron, L. D. (2003). Longitudinal relations between children's exposure to TV violence and their aggressive and violent behavior in young adulthood: 1977-1992. *Developmental psychology*, *39*(2), 201.
- Huston, A. C.; Donnerstein, E.; Fairchild, H.; Fashbach, N. D.; Katz, P. A.; Murray, J. P.; Rubinstein, E. A.; Wilcox, B. L.; Zuckerman, D. (1992). *Big World, Small Screen: The Role of Television in American Society*. Lincoln, NE: University of Nebraska.
- Kirsh, S. J. (2006). *Cartoon violence and aggression in youth*. Aggression and Violent Behavior, 11(6), 547-557.
- Koić, E., Medved, B. (2009). *Stavovi mladih o kockanju*. Hrvatski časopis za javno zdravstvo, 5 (17).
- Koolstra, C. M., Voort, T. H., & Kamp, L. J. T. (1997). Television's Impact on Children's Reading Comprehension and Decoding Skills: A 3-Year Panel Study. *Reading Research Quarterly*, 32(2), 128-152.
- Krcmar, M., & Vieira, E. T. (2005). Imitating Life, Imitating Television The Effects of Family and Television Models on Children's Moral Reasoning. *Communication Research*, 32(3), 267-294.
- Kuzman, M., Pejnović-Franelić, I., Pavić-Šimetin, I., Pejak, M. (2008): *Europsko istraživanje o pušenju, alkoholu i drogama među učenicima*, Hrvatski zavod za javno zdravstvo, izvor: www. hzjz.hr
- Ladouceur, R., Boudreault, N., Jacques, C., & Vitaro, F. (1999). Pathological gambling and related problems among adolescents. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, *8*(4), 55-68.
- Landhuis, C. E., Poulton, R., Welch, D., & Hancox, R. J. (2007). Does childhood television viewing lead to attention problems in adolescence? Results from a prospective longitudinal study. *Pediatrics*, *120*(3), 532-537.
- Landripet, I. i sur. (2011.) *Changes in HIV and STI related sexual risk taking among young Croatian adults: Findings from the 2005 and 2010 population-based surveys*. Croatian Medical Journal, 52: 458-468.
- Lerner, C., & Barr, R. (2014). Screen Sense: Setting the Record Straight: *Research-Based Guidelines for Screen Use for Children under 3 Years Old*. Washington, DC: Zero to Three.
- Linebarger, D. L., & Walker, D. (2005). Infants' and toddlers' television viewing and language outcomes. *American Behavioral Scientist*, 48(5), 624-645.
- Livazović, G. (2009). *Teorijsko – metodološke značajke utjecaja medija na adolescente.* Život i škola, br. 21, god. 57., str. 108. do 115.

- Livingstone, S., Millwood Hargrave, A., (1997). *Harmful to Children? Drawing Conclusions from Empirical Research on Media Effects; Regulation, Awareness, Empowerment: Young People and Harmful Media Content in the Digital Age* (Ed): Carlsson, U., The International Clearinghouse on Children, Youth and Media, UNESCO.
- Lowes J., Tiggemann M. (2003) *Body dissatisfaction, dieting awareness and the impact of parental influence in young children*. British Journal of Health Psychology, 8 (2), 135-47.
- Malamuth, N. i Huppin, M. (2005.) Pornography and teenagers: The importance of individual differences. Adolescent Medicine, 16: 315-326.
- Malamuth, N. i Impett, E. (2001.) *Research on sex in the media: What do we know about effects on children and adolescents?* U: Singer, D. G. i Singer, J. L. (ur.) Handbook of Children and the Media (1. izdanje). Thousand Oaks: Sage.
- Majcen, Vjekoslav, 2001, *Obrazovni film*, Zagreb: Hrvatski državni arhiv – Hrvatska kinoteka, McCannon, R. (2005). Adolescents and media literacy. *Adolescent Medicine Clinics*, 16(2): 463-480.
- McClure, A. C., Stoolmiller, M., Tanski, S. E., Worth, K. A., & Sargent, J. D. (2009). Alcohol-branded merchandise and its association with drinking attitudes and outcomes in US adolescents. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 163(3), 211-217.
- Miranda, P.; McCluskey, N.; Silber, B. J.; Pohle von, C. M. D.; Bainum, C. K. (2009). Effect of Adult Disapproval of Cartoon Violence on Children's Aggressive Play. *Psi Chi, The International Honor Society in Psychology* 14 (2), 79-84.
- Monaco, James, 2009, *How to Read a Film: Movies, Media, and Beyond (4th Edition)*, New York, Oxford: Oxford University Press.
- Monaghan, S., Derevensky, J., Sklar, A. (2008) *Impact of gambling advertisements on children and adolescents. Policy recommendations to minimize harm*. Journal of Gambling Issues, 22: 252 – 274.
- Morgenstern, M., Poelen, E. A., Scholte, R., Karlsdottir, S., Jonsson, S. H., Mathis, F., ... & Hanewinkel, R. (2011). Smoking in movies and adolescent smoking: cross-cultural study in six European countries. Thorax, thoraxjnl-2011.
- Ofcom (2014). *Children and Parents: Media Use and Attitudes Report 2014*.
- Owens, E. W. i sur. (2012.) *The impact of Internet pornography on adolescents: A review of research*. Sexual Addiction and Compulsivity, 19: 99-122.
- Paik, H., & Comstock, G. (1994). The effects of television violence on antisocial behavior: a meta-analysis1. *Communication Research*, *21*(4), 516-546.
- Pamuković, J. (2010). *Stavovi zagrebačkih srednjoškolaca prema konzumiranju alkohola*, Diplomski rad, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb.
- Papadopoulos, L. (2010.) Sexualization of young people. London: Home Office Publication (http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+/http:/www.homeoffice.gov.uk/documents/sexualisation-of-young-people.pdf).
- Pećnik, N. i Tokić, A. (2011). *Roditelji i djeca na pragu adolescencije: Pogled iz tri kuta, izazovi i podrška*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Peruško, Z., ur. (2010). *Uvod u medije*, Zagreb: Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo
- Peterlić, A. (1995). *Filmska umjetnost – sedma, nova, mlada*. Hrvatski filmski ljetopis, br. ½, Hrvatski filmski savez, str.70-74.
- Peterlić, A. (2000). *Osnove teorije filma*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Pinkleton, B. E., Austin, E. W., Chen, Y. C., Cohen, M. (2012). The role of media literacy in shaping adolescents' understanding of and responses to sexual portrayals in mass media. *Journal of Health Communication*, 17(4): 460-476.
- Potter, W. J. (2013). *Media literacy*. Sage Publications.
- Potter, W. J., Warren, R. (1998) Humor as camouflage of televised violence. *Journal of Communication*, 48 (2), 40–57.

- *Pravilnik o zaštititi maloljetnika u elektroničkim medijima*. (2015). Agencija za elektoničke medije. Narodne novine 28/15
- Reilly, J. J., Armstrong, J., Dorosty, A. R., Emmett, P. M., Ness, A., Rogers, I., ... & Sherriff, A. (2005). Early life risk factors for obesity in childhood: cohort study. *Bmj*.
- Rice, M. L., Huston, A. C., Truglio, R., & Wright, J. C. (1990). Words from *Sesame Street*: Learning vocabulary while viewing. *Developmental Psychology*, 26(3), 421.
- Rosengren, K. E. and Windahl, S. (1989). Media Matter: *TV Use in Childhood and Adolescence*. Norwood, NJ: Ablex.
- Se-Hoon, J., Hyunyi, C., Yoori, H. (2012). *Media literacy interventions: A meta-analytic review*. Journal of Communication, 62(3): 454-472.
- Shmueli, B. (2014). *Children in Realty TV: Comparative and International Perspectives*. Duke J. Comp. & Int'l L., 25, 289.
- Sielert, U. (2008.) *Uvod u seksualnu pedagogiju*. Zagreb: Educa.
- Signorielli, N. (1990). *A sourcebook on children and television*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Signorielli, N. (1990). *Children, television, and gender roles: Messages and impact*. Journal of Adolescent Health Care, 11(1), 50-58.
- Singer, M. I., Slovak, K., Frierson, T., & York, P. (1998). *Viewing preferences, symptoms of psychological trauma, and violent behaviors among children who watch television*. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 37(10), 1041-1048.
- Smith, S. L.; Boyson, A. R (2002) *Violence in Music Videos: Examining the Prevalence and Context of Physical Aggression*. Journal of Communication, 52 (1), 61–83.
- Sokolova, M. V. (2011) Modern Cartoon Characters in Children Play and Toys. *Psychological science and education* 2, 49-54
- St. Peters, M., Fitch, M., Huston, A. C., & Wright, J. C. (1991). Television and families: What do young children watch with their parents? *Child Development*, 51, pp 1409-1423.
- Steinberg, L. (2008.) *A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking*. Developmental Review, 28(1): 78–106.
- Stevenson, A., & Waite, M. (Eds.). (2011). Concise Oxford English Dictionary: Book & CD-ROM Set. Oxford University Press.
- Strasburger, V. C. i sur. (2010.) *Health effects of media on children and adolescents*. Pediatrics, 125(4): 756-767.
- Strasburger, V. C., & Donnerstein, E. (1999). *Children, adolescents, and the media: issues and solutions*. Pediatrics, 103(1), 129-139.
- Strasburger, V. C., Jordan, A. B., & Donnerstein, E. (2012). *Children, Adolescents, and the Media: Health Effects*. Pediatric Clinics of North America, 59(3), 533-587.
- Titus-Ernstoff, L., Dalton, M. A., Adachi-Mejia, A. M., Longacre, M. R., & Beach, M. L. (2008). *Longitudinal study of viewing smoking in movies and initiation of smoking by children*. Pediatrics, 121(1), 15-21.
- Van der Molen, J. H. W. (2004). *Violence and suffering in television news: Toward a broader conception of harmful television content for children.* Pediatrics, 113(6), 1771-1775.
- Vican, D., Milanović Litre, I. (2006). *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta.
- Villegas, A. (2013). The Influence of Technology on Family Dynamics. *Proceedings of the New York State Communication Association*, *2012*(1), 10.
- Ward, M. (2016.). *Media and Sexualization: State of Empirical Research*, 1995–2015. Journal of Sex Research, DOI: 10.1080/00224499.2016.1142496
- Wiecha, J. L., Peterson, K. E., Ludwig, D. S., Kim, J., Sobol, A., & Gortmaker, S. L. (2006). *When children eat what they watch: impact of television viewing on dietary intake in youth*. Archives of pediatrics & adolescent medicine, 160(4), 436-442.

- Wills, T. A., Sargent, J. D., Gibbons, F. X., Gerrard, M., & Stoolmiller, M. (2009). *Movie exposure to alcohol cues and adolescent alcohol problems: a longitudinal analysis in a national sample*. Psychology of Addictive Behaviors, 23(1), 23
- Wilson, B. J. (2008). Media and children's aggression, fear, and altruism. *The future of children*, *18*(1), 87-118.
- Whitney, D. C.; Robb, M. (2008*). Child Exposure to Violence in Media*. Encyclopedia of Interpersonal Violence. SAGE Publications. http://www.sage-ereference.com/violence/Article_n76.html
- Woolley, J. D. (1997). Thinking about fantasy: Are children fundamentally different thinkers and believers from adults?. *Child Development*, 68(6), 991-1011.
- Wright, P. J. (2011.) *Mass media effects on youth sexual behavior: Assessing the claim for causality*. Communication Yearbook, 35: 343-385.
- Wright, P. J. (2014.) *Pornography and the sexual socialization of children: Current knowledge and a theoretical future*. Journal of Children and Media, 8(3): 305-312.
- Wright, P. J. i sur. (2012.) *Research on sex in the media: What do we know about effects on children and adolescents?* U: Singer, D. G. i Singer, J. L. (ur.) Handbook of Children and the Media (2. izdanje). Thousand Oaks: Sage
- Zečević, I. (2010). *Utjecaj televizijskih sadržaja na djecu - Smjernice za klasifikaciju televizijskih sadržaja.* Sarajevo.
- Zurbriggen, E. L. i sur. (2010.) *Report of the American Psychological Association Task Force on the sexualization of girls*. Washington, D. C.: American Psychological Association (https://www.apa.org/pi/women/programs/girls/report-full.pdf)

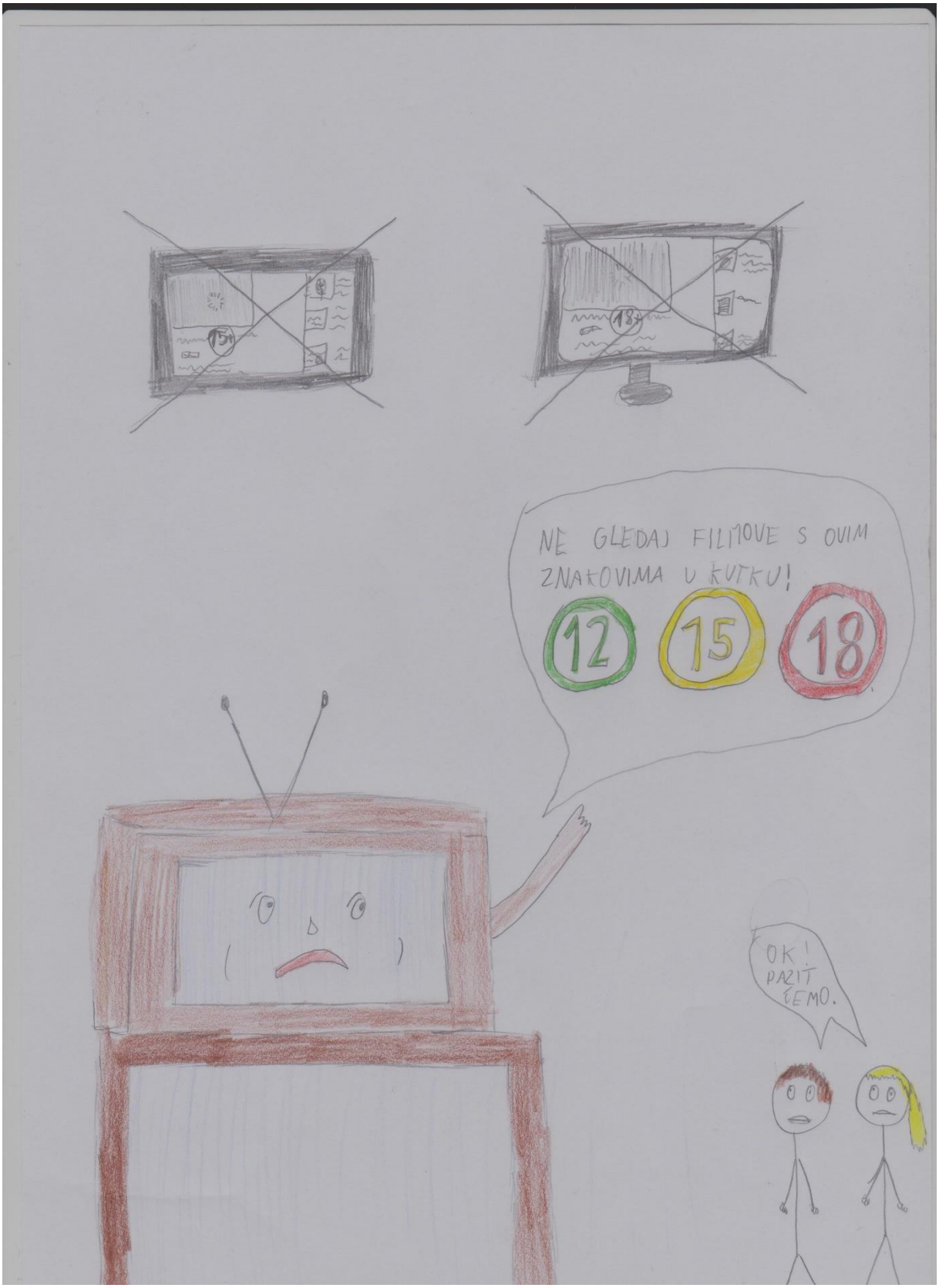
15+
18+
NE GLEDAJ FILMOVE S OVIM ZNAKOVIMA U KUTKU!
12
15
18
OK! PAZIT ĆEMO.